

Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων
Institute of International Economic Relations

**Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ
ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 2013-2023**

ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Βοηθοί Ερευνητές: Παλιεράκη Χρύσα
 Παναούσης Εμμανουήλ
 Μανούσης Αινείας

Αθήνα, Απρίλιος 2024

Περιεχόμενα

Πίνακας Περιεχομένων	i
Περίληψη	iii
Περίληψη στα Αγγλικά	v
Εισαγωγή	1
1. Το αποτύπωμα των αραβικών εξεγέρσεων στην Αίγυπτο	3
1.1 Η άνοδος και η πολιτική των Αδελφών Μουσουλμάνων	4
1.2 Ο Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι στην εξουσία	8
2. Ο ρόλος της Αιγύπτου στους πολέμους μέσω αντιπροσώπων	12
2.1 Η πολιτική της Αιγύπτου έναντι του ISIS	13
2.2 Η περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας	19
2.3 Οι σχέσεις με τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο	24
3. Η πολιτική της Αιγύπτου με τις μη αραβικές χώρες	26
3.1 Οι σχέσεις Αιγύπτου-Τουρκίας	27
3.2 Η τριμερής συνεργασία με την Ελλάδα και την Κύπρο	30
3.3 Οι σχέσεις Αιγύπτου-Ισραήλ	33
4. Οι φυσικοί πόροι στην Ανατολική Μεσόγειο	37
4.1 Το φυσικό αέριο στην ΑΟΖ της Αιγύπτου	38
4.2 Το νερό, ως μέλλον της Έριδος μεταξύ Αιγύπτου-Σουδάν-Αιθιοπίας	43
Συμπεράσματα	48
Βιβλιογραφία	50

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Συνεργαζόμενα δίκτυα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας.	7
Εικόνα 2: Η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής.	12
Εικόνα 3: Η Χερσόνησος του Σινά στην Αίγυπτο.	15
Εικόνα 4: Σημαντικά τρομοκρατικά χτυπήματα στη Αίγυπτο την περίοδο 2015-2017.	16
Εικόνα 5: Ο πόλεμος δι' αντιπροσώπων στη Συρία.	20
Εικόνα 6: Οι θαλάσσιες αξιώσεις των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου.	23
Εικόνα 7: Σημαντικά ενεργειακά ισραηλινά κοιτάσματα.	35
Εικόνα 8: Οι ανακαλύψεις φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο.	38
Εικόνα 9: Εγκαταστάσεις υγροποίησης φυσικού αερίου στην Αίγυπτο και τα κοιτάσματα στην Ανατολική Μεσόγειο.	39
Εικόνα 10: Ο ποταμός Νείλος και το Μεγάλο Φράγμα της Αιθιοπικής Αναγέννησης.	45
Εικόνα 11: Φράγματα επί των υδάτων του Νείλου.	46

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Πληθωρισμός, ανεργία και συνολικό χρέος Αιγύπτου.	5
Διάγραμμα 2: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις Αιγύπτου, επί του συνολικού ΑΕΠ.	18
Διάγραμμα 3: Τουριστική ροή στην Αίγυπτο την περίοδο 2010-2017.	18
Διάγραμμα 4: Κατανάλωση ενέργειας στην Αίγυπτο.	40
Διάγραμμα 5: Εξαγωγές LNG της Αιγύπτου (σε δισ. κυβικών μέτρων).	40
Διάγραμμα 6: Παραγωγή και Κατανάλωση Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου στην Αίγυπτο.	41

Περίληψη

Η χώρα της Αιγύπτου, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για πολλούς λόγους, εκ των οποίων ιδιαίτερα σημαντικός είναι ότι αποτελεί κομβικό κράτος για τη Μέση Ανατολή (κι όχι μόνο), με αυξημένη γεωστρατηγική σημασία λόγω της διώρυγας του Σουέζ. Οι αραβικές εξεγέρσεις του 2011 δημιούργησαν νέες προκλήσεις, που στην περίπτωση της Αιγύπτου οδήγησαν στην αλλαγή του πολιτικού σκηνικού της χώρας, με τους ισλαμιστές να οδηγούνται στο προσκήνιο για ένα μόνο χρονικό διάστημα. Η πρόθεση για μετατροπή του κοσμικού χαρακτήρα του αιγυπτιακού πολιτικού συστήματος σε ισλαμικό οδήγησε το 2013 τον στρατό, στην ανατροπή του ισλαμιστή Προέδρου Μοχάμεντ Μόρσι, οξύνοντας περαιτέρω την πολιτική πόλωση στο εσωτερικό της χώρας.

Από τότε μέχρι σήμερα όμως, στο εσωτερικό της Αιγύπτου, η αντιπαλότητα μεταξύ κοσμικών και ισλαμικών δυνάμεων εξακολουθεί να έχει βαρύνουσα σημασία, καθώς επηρεάζει άμεσα και τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο, αλλά και διότι οι περιφερειακές ισορροπίες έχουν ανατραπεί λόγω των κρίσεων που προϋπήρχαν αλλά και αυτών που δημιουργήθηκαν μετά τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011. Ειδικότερα, στο ευρύτερο γεωπολιτικό υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου, η χώρα έχει έρθει αντιμέτωπη με πληθώρα ζητημάτων όπως: η εκτόξευση της ισλαμικής τρομοκρατίας (ISIS), οι παρασκηνιακοί ανταγωνισμοί και οι έωλες συμπράξεις μεταξύ αραβικών δυνάμεων, η έξαρση της πολιτικοστρατιωτικής βίας, το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας και οι πρόσφατες ανακαλύψεις ενεργειακών πόρων στη θαλάσσια περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Σε αυτό το πλαίσιο των διαρκών αλλαγών και των πολλαπλών απειλών, ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να καταδείξει τις πολιτικές επιλογές που υιοθετεί και εφαρμόζει η Αίγυπτος υπό την διακυβέρνηση του Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι. Στόχος είναι να καταγραφούν οι σχέσεις της Αιγύπτου με τα αραβικά και μη, κράτη στην περιοχή, προκειμένου να συνεχίσει να διαδραματίζει ηγετικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή και τον αραβικό κόσμο. Εισαγωγικά, θεωρήθηκε σκόπιμο να αναλυθεί εν συντομία η περίοδος διακυβέρνησης των Αδελφών Μουσουλμάνων, καθώς πρόκειται

για μια μεγάλη αλλαγή που συντελέστηκε στη χώρα, μετά τη διακυβέρνησή της επί εξήντα συναπτά έτη, από πρόσωπα που προέρχονται από τον χώρο του στρατού. Στόχος είναι να συγκροτηθεί το πλαίσιο, πάνω στο οποίο κινήθηκε ο Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι την επομένη της εκδίωξης του Μοχάμεντ Μόρσι από τη διακυβέρνηση της χώρας.

Στο δεύτερο μέρος, επικεντρωνόμαστε στις περιφερειακές συγκρούσεις, στους πολέμους μέσω αντιπροσώπων, στις σχέσεις με τα αραβικά κράτη καθώς και στην πολιτική που εφάρμοσε η χώρα στη Μέση Ανατολή.

Στο τρίτο μέρος, δίνεται έμφαση στη θαλάσσια περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία αποτελεί μια θάλασσα διενέξεων, συνεργασιών και ευκαιριών, με σκοπό να καταγραφούν οι σχέσεις του Καΐρου, με τα λοιπά μη αραβικά κράτη.

Στο τελευταίο μέρος, αναλύεται η σχέση της Αιγύπτου με τους φυσικούς πόρους της Ανατολικής Μεσογείου και της βορειοανατολικής Αφρικής, κυρίως το φυσικό αέριο και το νερό.

Λέξεις-κλειδιά: Αίγυπτος, πολιτική, αραβικός κόσμος, Ανατολική Μεσόγειος, Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι.

Περίληψη στα Αγγλικά

Egypt is of particular interest for many reasons, the most important of which is that it is a hub for the Middle East (and not only), with increased geostrategic importance of the Suez Canal. The Arab uprising crises of 2011, created new challenges, which in the case of Egypt led to the alteration of the country's political scene, with the Islamists brought to the fore for a short time. The intention to transform the secular character of the Egyptian political system into an Islamic one led the army in 2013 to overthrow the Islamist President Mohamed Morsi, further sharpening the political polarization inside the country.

From then until today, however, inside Egypt, the rivalry between secular and Islamic forces continues to be of great importance, as it directly affects the rest of the Arab world, but also because the regional balances have been upset due to the crises that existed before and those that were created after the Arab uprisings of 2011. Particularly in the wider geopolitical subsystem of the eastern Mediterranean, the country has been confronted with a multitude of issues such as: the rise of Islamic terrorism (ISIS), behind-the-scenes rivalries and new alliances between Arab powers, the rise of civil-military violence, the issue of energy security and the recent discoveries in the Eastern Mediterranean area.

In this context of constant changes and multiple threats, the purpose of this study is to demonstrate the political options adopted and implemented by Egypt under the rule of Abdel Fattah al-Sisi. The aim is to record relations and alliances with Arab and non-Arab states in the region in order to ensure its prosperity and continue to play a leading role in the wider region and the Arab world. By way of introduction, it was considered appropriate to briefly analyze the period of rule of the Muslim Brotherhood, as it is a great change that took place in the country, after its rule for sixty consecutive years, by persons coming from the field of the army, in order to form the context, on which Abdel Fattah al-Sisi moved the day after the expulsion of Mohamed Morsi from the government of the country.

In the second part, we focus on regional conflicts, proxy wars, relations with Arab states as well as the policy implemented by the country in the Middle East.

In the third part, we will focus on the maritime area of the Eastern Mediterranean, which is a sea of conflicts, collaborations and opportunities, in order to record Cairo's relations with other non-Arab states.

In the final part, analyzing Egypt's relationship with the natural resources of the eastern Mediterranean and northeast Africa, mainly natural gas and water.

Keywords: Egypt, politics, Arab world, Eastern Mediterranean, Abdel Fattah al-Sisi.

Εισαγωγή

Η Αίγυπτος σήμερα, κατέχει μία βαρύνουσα γεωστρατηγική θέση κυρίως λόγω της διώρυγας του Σουέζ, η οποία αποτέλεσε το μήλον της Έριδος κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου για τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής. Παράλληλα, αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη χώρα του αραβικού κόσμου, καθώς επηρεάζει αμέσως ή εμμέσως τις περιφερειακές ισορροπίες, διότι αποτελούσε την κοιτίδα του σουνιτικού πολιτικού Ισλάμ, πράγμα που την ενέπλεκε κατά την διάρκεια του διπολισμού στον λεγόμενο ενδοαραβικό Ψυχρό Πόλεμο.¹ Από το 1952 έως και το 2011, το πολιτικό σύστημα της χώρας μονοπωλούσαν οι αξιωματικοί του στρατού, αφήνοντας δευτερεύοντα ρόλο στους Αδελφούς Μουσουλμάνους, κάτι που άλλαξε την επαύριον των αραβικών εξεγέρσεων. Οι πρωτοφανείς εσωτερικές δυναμικές, που προέκυψαν από την αυξανόμενη δυσαρέσκεια δεκαετιών, κλόνισαν τα θεμέλια των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δομών της χώρας, η οποία βρισκόταν στη δίνη νέων περιφερειακών συσχετισμών και την αναδιαμόρφωση του παγκόσμιου ανταγωνισμού ισχύος.

Έτσι, μετά τη σύντομη περίοδο αλλαγής που συντελέστηκε στην Αίγυπτο από το 2012 έως το 2013, τη διακυβέρνηση της οποίας ασκούσαν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, η κατάσταση επανήλθε στα προ του 2011 δεδομένα, με την ανάδειξη στην εξουσία ενός ακόμα στρατηγού, του Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι. Παρά το γεγονός ωστόσο, ότι η ιστορία φαίνεται να επαναλαμβάνεται, και μέχρι ενός σημείου αυτό είναι αλήθεια, τα περιφερειακά και εσωτερικά δεδομένα είχαν αλλάξει δραματικά. Σε εσωτερικό επίπεδο, η πόλωση στρατού-Αδελφών Μουσουλμάνων συνεχίζεται, ωστόσο δεν εκδηλώνεται, αφού η αδελφότητα θεωρείται πλέον τρομοκρατική οργάνωση και βρίσκεται κάτω από απηνή καταδίωξη. Από την άλλη, σε περιφερειακό επίπεδο, οι συσσωρευμένες κρίσεις που απειλούν την ίδια την ασφάλεια της χώρας, καθώς και η ανάπτυξη και διάχυση της ισλαμιστικής τρομοκρατίας, όχι μόνο στα γειτονικά υποσυστήματα αλλά και στο εσωτερικό της, την οδηγούν στον

¹ Ο λεγόμενος ενδοαραβικός Ψυχρός Πόλεμος, αναφέρεται στον γεωπολιτικό ανταγωνισμό και τη μάχη ισχύος μεταξύ διαφόρων αραβικών κρατών της Μέσης Ανατολής, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ιδεολογικές, πολιτικές και οικονομικές αντιπαλότητες, που θυμίζουν τη δυναμική του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Σήμερα, η περιφερειακή αυτή αναμέτρηση εκτείνεται από τη Μεσόγειο έως την Ερυθρά θάλασσα κι από τον Περσικό Κόλπο έως τον Ινδικό Ωκεανό, διαμορφώνοντας νέες συμμαχίες, καινοφανείς συμπράξεις και περιφερειακές συγκρούσεις.

εκτυλισσόμενο νέο ενδοαραβικό Ψυχρό Πόλεμο, που ωθεί σε σύμπραξη πρώην άσπονδους εχθρούς, όπως η Αίγυπτος και η Σαουδική Αραβία.

Ακόμα και σήμερα, όμως, η Αίγυπτος εξακολουθεί να έχει βαρύνουσα σημασία από τη μία πλευρά διότι η αντιπαλότητα μεταξύ κοσμικών και ισλαμικών δυνάμεων όχι μόνον συνεχίζεται αλλά και οξύνεται, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στα πλαίσια του αραβικού κόσμου. Από την άλλη πλευρά, διότι οι περιφερειακές ισορροπίες έχουν ανατραπεί λόγω των πολλαπλών κρίσεων που υπάρχουν στο ρευστό και μεταβαλλόμενο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής, το οποίο θυμίζει καλειδοσκόπιο που συνεχώς αλλάζει. Παράλληλα, η χώρα αποκτά και σημαντική γεωοικονομική βαρύτητα, δεδομένου ότι στην Αποκλειστική Οικονομική της Ζώνη, ανακαλύφθηκαν τεράστια υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου, ενώ ταυτόχρονα προχωρά σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να διασφαλίσει τον σημαντικότερο ίσως φυσικό της πλούτο, τα ύδατα του Νείλου.

Στην παρούσα μελέτη πρόκειται να εξεταστεί η εξωτερική πολιτική που εφαρμόζει η Αίγυπτος την τελευταία δεκαετία, τη διακυβέρνηση της οποίας ασκεί ο Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι, προσπαθώντας να καταδείξουμε τους σημαντικότερους τομείς που επιδρά, στους διαφορετικούς περιφερειακούς -κι όχι μόνο- κρατικούς δρώντες. Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε την εικόνα που έχει σχηματιστεί την τελευταία δεκαετία στην Ανατολική Μεσόγειο αλλά και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή με κεντρικό άξονα τις σχέσεις της Αιγύπτου τόσο με τον αραβικό κόσμο όσο και με τους μη αραβικούς δρώντες της περιοχής.

Αφετηρία όλων αυτών θα αποτελέσει η μεγάλη αλλαγή που συντελέστηκε μετά τις αραβικές εξεγέρσεις και την πτώση του καθεστώτος Μουμπάρακ, οδηγώντας τους Αδελφούς Μουσουλμάνους στο προσκήνιο. Τι συνέβη, όμως, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο που προκάλεσε την πτώση των Αδελφών Μουσουλμάνων; Σε ποιες διορθωτικές κινήσεις προχώρησε ο Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι; Ποια ήταν η εξωτερική πολιτική της χώρας στην Ανατολική Μεσόγειο και την ευρύτερη Μέση Ανατολή;

1. Το αποτύπωμα των αραβικών εξεγέρσεων στην Αίγυπτο

Ανεξάρτητα από τους βιβλιογραφικά δημοφιλείς όρους «αραβική άνοιξη» ή «αραβικός χειμώνας» ακόμα και «αραβική εξέγερση» που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν, η κάθε μία με διαφορετικές χροιές, τις αραβικές εξεγέρσεις, είναι αδιαμφισβήτητο πως το αποτύπωμα των εξεγέρσεων είναι ακόμη ως ένα σημείο ορατό, στα κράτη της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Από τον Ιανουάριο του 2011, ο αραβικός κόσμος συγκλονίστηκε απ' άκρη σ' άκρη από λαϊκές εξεγέρσεις με ένα κοινό στόχο· την πολιτική αλλαγή. Η εξέγερση που ξεκίνησε από την Τυνησία και εξαπλώθηκε άμεσα στην Αίγυπτο, ανατρέποντας δύο ισχυρά και μακροχρόνια καθεστάτα, διοχετεύθηκε τάχιστα και σε άλλα αραβικά κράτη, όπως το Μπαχρέιν, το Ομάν, την Υεμένη, τη Συρία και τη Λιβύη.² Πρόκειται για εξεγέρσεις με κοινά αίτια, που ωστόσο δεν είχαν κοινή έκβαση λόγω των ιδιαιτεροτήτων κάθε χώρας, με επίκεντρο τη σχέση του κάθε καθεστώτος με τον στρατό και τις δυνάμεις ασφάλειας.

Οι αραβικές εξεγέρσεις δημιούργησαν ελπίδες για οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη και πραγματική δημοκρατία, ελπίδες που γρήγορα διαψεύστηκαν για τους λαούς των αραβικών χωρών, που βλέπουν το μέλλον τους να καταστρέφεται από τις χαοτικές συνθήκες που επικράτησαν την επαύριον των διαδηλώσεων και ταλαιπωρούν το ευρύτερο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής. Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, στην Αίγυπτο, η οποία κατέχει μία βαρύνουσα γεωπολιτική θέση, τα προβλήματα που δημιούργησαν οι διαδηλώσεις στην πλατεία Ταχρίρ (διήρκεσαν από την 25η Ιανουαρίου έως την 11η Φεβρουαρίου), είχαν ως αποτέλεσμα την παραίτηση του επί τριάντα έτη Προέδρου, Χόσνι Μουμπάρακ και την άνοδο των Αδελφών Μουσουλμάνων υπό την ηγεσία του Μοχάμεντ Μόρσι.

² Αφορμή για την εκδήλωση των εξεγέρσεων αποτέλεσε ο αυτοπυρπολισμός του εικοσιεξάχρονου Μοχάμεντ Μπουαζίζι στην Τυνησία, ως αντίδραση στην αστυνομική αυθαιρεσία και τη γενικότερη κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα. Την επομένη των εξεγέρσεων, «οι μόνιμες κυβερνήσεις», στην Τυνησία του Ζιν Ελ Αμπεντίν Μπεν Άλι και στην Αίγυπτο του Χόσνι Μουμπάρακ, εκδιώχθηκαν από τον λαό. Επιπρόσθετα, οδήγησαν σε σημαντικές πολιτικές εξελίξεις στην Ιορδανία και το Μαρόκο, όπου και οι δύο αυτές μοναρχίες αναγκάστηκαν να αποδεχθούν ισλαμικά κόμματα στην κυβέρνηση. Σχετικά με το ζήτημα βλ. Κεφαλά Βιβή, *Βόρεια Αφρική: εσωτερική πολιτική / περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2015, σσ. 245-264.

1.1 Η άνοδος και η πολιτική των Αδελφών Μουσουλμάνων

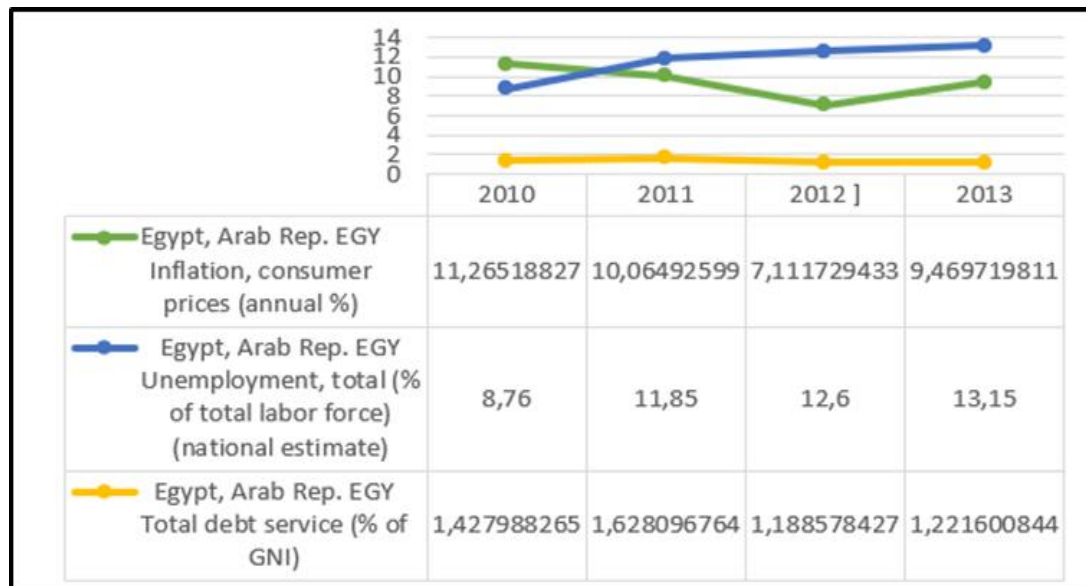
Η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων δεν ήταν αποτέλεσμα των αραβικών εξεγέρσεων, αντιθέτως, οι ρίζες της οργάνωσης ιχνηλατούνται στην Αίγυπτο του Μεσοπολέμου. Η μεσοπολεμική Αίγυπτος, εξαιτίας αφενός της ανάμειξης της Μεγάλης Βρετανίας στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας και αφετέρου λόγω της βαθιάς κοινωνικής κρίσης την περίοδο εκείνη, έδωσε το έναυσμα για μια σειρά κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών ζυμώσεων. Έτσι, στη χώρα αναπτύσσονταν δύο κυρίως ιδεολογικοπολιτικά κινήματα, το εθνικιστικό, πρωτίστως στους κόλπους του στρατού, και το σουνιτικό πολιτικό Ισλάμ, υπό τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, που ιδρύθηκαν το 1928 από τον Χασάν αλ-Μπάνα. Επρόκειτο ουσιαστικά για δύο αντίπαλα κινήματα που όμως, είχαν κοινό στόχο: την πραγματική ανεξαρτησία της Αιγύπτου. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, η ανατροπή του βασιλιά Φαρούκ και η κατάληψη της εξουσίας από το κίνημα των «Ελεύθερων Αξιωματικών» το 1952, δημιούργησε μια εντελώς νέα κατάσταση τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Έκτοτε, ξεκινά μια αλληλοδιαδοχή στρατιωτικών στην Προεδρία, το ανώτατο πολιτικό αξίωμα της χώρας, ενώ ταυτόχρονα, τόσο οι οικονομικές αποτυχίες όσο και οι αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι δημιουργούν μια μεγάλη λαϊκή δυσαρέσκεια. Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, οι οποίοι αποτελούν τον βασικό αντίπαλο της κοσμικής εξουσίας κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, θα υποστούν σκληρές διώξεις από το καθεστώς, ενώ παράλληλα θα κερδίσουν τη λαϊκή υποστήριξη, κυρίως λόγω της φιλανθρωπικής τους δράσης. Αρχίζει έτσι ένας πολιτικός φαύλος κύκλος, ο οποίος διακόπτεται με την εξέγερση του 2011, οπότε και ανατρέπεται ο Πρόεδρος Χόσνι Μουμπάρακ αφού είχε απολέσει και την εμπιστοσύνη του στρατού. Τις εκλογές του 2012 κερδίζουν οι ισλαμιστές, οι οποίοι επιθυμούν την ενίσχυση του κράτους και της θρησκείας, μέσα από ένα στοχευμένο πολιτικό πλαίσιο.³

Με την άνοδο του Μοχάμεντ Μόρσι στην εξουσία, η χώρα είχε να αντιμετωπίσει την οικονομική στενότητα που ενυπήρχε, με τα εσωτερικά προβλήματα (συνεχόμενη αύξηση πληθυσμού, ελάχιστες διαθέσιμες καλλιεργήσιμες εκτάσεις γης κ.ά.) να αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη και να χρήζουν άμεσων

³ Hrair R. Dekmejian, *Επαναστατημένο Ισλάμ, Ο φονταμενταλισμός στον αραβικό κόσμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2017, σσ. 142-148.

λύσεων, ενώ ταυτόχρονα, το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο της χώρας έθετε τους δικούς του διοικητικούς περιορισμούς. Ο Πρόεδρος Μόρσι προχώρησε τάχιστα στην ανακοίνωση ενός προγράμματος άμεσων αλλαγών, εντός εκατό ημερών, το οποίο θα βελτιώνει τους τομείς της οικονομίας (τιμή του ψωμιού, μείωση τιμής καυσίμων), της ασφάλειας των πολιτών και γενικότερα της καθημερινότητας της κοινωνίας. Το πρόγραμμα αυτό, αν και φιλόδοξο, θεωρήθηκε πως στερούνταν μακροπρόθεσμοι πολιτικού ορίζοντα σε καίρια ζητήματα που ταλάνιζαν την αιγυπτιακή κοινωνία.⁴ Συγκεκριμένα, η ανεργία και το δημόσιο χρέος συνέχισαν την αυξητική τους τάση, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, καθιστώντας την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης στα κατώτερα και μεσαία στρώματα, πολύ δύσκολη.

Διάγραμμα 1: Πληθωρισμός, ανεργία και συνολικό χρέος Αιγύπτου. Πηγή: World Bank.

Το συνεχώς αυξανόμενο χάσμα του κρατικού προϋπολογισμού ανάγκασε τον Πρόεδρο Μόρσι να αναζητήσει πιθανούς δανειστές στα κράτη της Σαουδικής Αραβίας και της Κίνας, αλλά και σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ).⁵ Ωστόσο, η Σαουδική Αραβία ήταν αρνητική στο ενδεχόμενο ενός νέου δανεισμού στην Αίγυπτο και ειδικότερα, με τη νέα κυβέρνηση

⁴ Wilmot Jennifer, “A Commitment to Politics: The Trajectory of the Muslim Brotherhood During Egypt’s 2011-2013 Political Opening”, *Contemporary Arab Affairs*, Vol. 8, No. 3, 2015, σσ. 379-397.

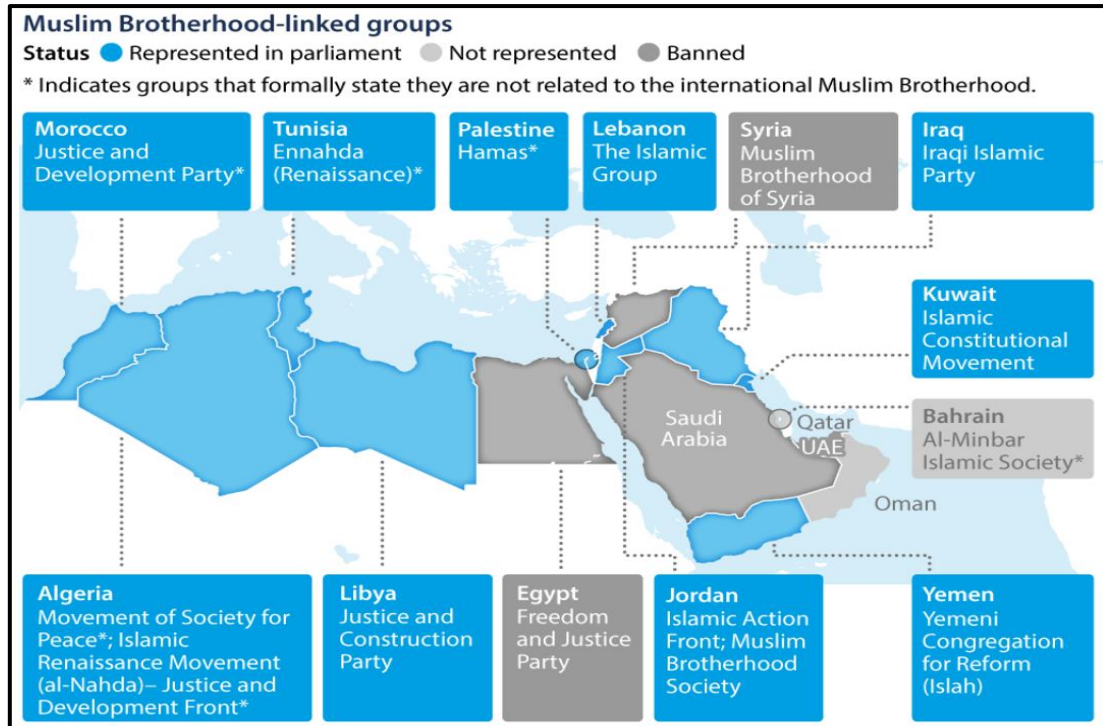
⁵ Al-Awadi Hesham, “Islamists in Power: The Case of the Muslim Brotherhood in Egypt”, *Contemporary Arab Affairs*, Vol. 6, No.4, 2013, σσ. 539-551.

των Αδελφών Μουσουλμάνων, απέναντι στους οποίους διατηρούσε επιφυλακτική στάση. Στο παραπάνω πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί η προσπάθεια από την κυβέρνηση Μόρσι, σύναψης διμερών σχέσεων με το θεοκρατικό καθεστώς του Ιράν - ανταγωνιστή της Σ. Αραβίας-, η οποία ωστόσο δεν καρποφόρησε εξαιτίας της στάσης που τήρησαν οι σαλαφιστές της χώρας.⁶ Η προσπάθεια διεύρυνσης των (οικονομικών κυρίως) σχέσεων με την Κίνα, προκειμένου να επενδυθούν σημαντικά οικονομικά κεφάλαια στη χώρα, ήταν ελλιπής, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση Μόρσι να επιδιώκει την εξασφάλιση ευνοϊκού δανείου (ύψους 4,8 δισ. δολαρίων) από το ΔΝΤ, δίχως όμως επιτυχία.⁷

Στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσης, η κυβέρνηση των Αδελφών Μουσουλμάνων στηρίχθηκε στις χώρες της Τουρκίας και του Κατάρ, οι οποίες μέσω των οικονομικών συναλλαγών επεδίωκαν να ισχυροποιήσουν την θέση τους στον αραβικό κόσμο. Η ηγεσία του Κατάρ υποστήριξε ποικιλοτρόπως τις ανερχόμενες ισλαμικές πολιτικές δυνάμεις στις αραβικές χώρες που τελούσαν σε μεταβατικό στάδιο. Η εκμετάλλευση και η εξαγωγή υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG), αποτελεί τη βασική εισροή δημοσίων εσόδων για το Εμιράτο και τον μοχλό προώθησης της «soft power», το οποίο με τις επενδύσεις του τόσο στον αραβικό κόσμο, όσο και στην Αίγυπτο, αποτέλεσε τον βασικό υποστηρικτή των Αδελφών Μουσουλμάνων. Γίνεται κατανοητό, ότι η συγκλίνουσα ιδεολογική κατεύθυνση Τουρκίας και Κατάρ, είχε στόχο την ενίσχυση της περιφερειακής τους εικόνας, μέσω της στήριξης των διάφορων ισλαμικών εθνικών κινημάτων, όπως αποτυπώνονται στην παρακάτω εικόνα.

⁶ Το σαλαφιστικό κίνημα καλεί τους σύγχρονους μουσουλμάνους να επανέλθουν στο αυθεντικό Ισλάμ του Προφήτη Μωάμεθ και των συνοδοιπόρων του. Πρόκειται για υπερσυντηρητικούς σουνίτες που επιθυμούν να διαμορφώσουν το πολιτικό σκηνικό των χωρών τους, σύμφωνα με τις θρησκευτικές παραδόσεις του 7ου αιώνα. Βλέπε Καραγιάννης Μάνος, *Το νέο πολιτικό Ισλάμ: Ανθρώπινα δικαιώματα, Δημοκρατία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2022, σσ. 231-236.

⁷ Trager Eric, *Arab Fall: How the Muslim Brotherhood Won and Lost Egypt in 891 Days*, Washington DC: Georgetown University Press, 2017.

Εικόνα 1: Συνεργαζόμενα δίκτυα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Πηγή: *Oxford Analytica*.

Σε περιφερειακό επίπεδο, η πολιτική που ακολούθησαν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι αρκέστηκε κυρίως στη στήριξη των ισλαμικών κινημάτων στις λοιπές αραβικές χώρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διπλωματική κυρίως υποστήριξη της οργάνωσης Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας, η οποία δοκίμασε τα όρια των πολιτικών πρωτοβουλιών της νέας ηγεσίας της Αιγύπτου. Ο Πρόεδρος Μόρσι, ισορρόπησε τη στάση του έναντι του Ισραήλ, το οποίο αποτελεί τον στρατηγικό σύμμαχο των Ηνωμένων Πολιτειών στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, καθώς δεν ήταν σε θέση να διακινδυνέψει οποιαδήποτε ρήξη μαζί τους. Σε αυτή του την προσπάθεια, αρωγός υπήρξε ο στρατός, καθώς ήταν αυτός που ανέλαβε τις συνομιλίες με το Τελ-Αβίβ, προκειμένου να μην επωμιστεί το εσωτερικό πολιτικό κόστος ο Πρόεδρος Μόρσι.⁸ Ωστόσο, οι πολιτικές πρωτοβουλίες του ίδιου και γενικότερα της χώρας του σε περιφερειακό επίπεδο, δεν ήταν αρκετές, ώστε να αναλάβει η χώρα σημαντικές πρωτοβουλίες στην ευρύτερη περιοχή.

Η συσσώρευση των διογκούμενων οικονομικών προβλημάτων, η διάβρωση του πολιτικού συστήματος και η εξαθλίωση του λαού οδηγούσαν μαθηματικά προς μια κατεύθυνση· αυτή της ρήξης. Επιτομή όλων, που αποτέλεσε τη δαμόκλειο σπάθη

⁸ Edwards-Milton Beverley, *The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face*, London: Routledge, 2016, σσ. 61-85.

για το καθεστώς των Αδελφών Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο, ήταν η προσπάθεια αναθεώρησης του Συντάγματος της χώρας και η δημιουργία μιας ισλαμικής Αιγύπτου. Η προσπάθεια εξισλαμισμού του πολιτικού συστήματος (υιοθέτηση σαρίας) και η προσπάθεια εξάλειψης της επιρροής του στρατού και τοποθέτησής του στο πολιτικό περιθώριο, ήταν αυτά που οδήγησαν στην ανατροπή του ισλαμιστή Προέδρου Μοχάμεντ Μόρσι. Ο Μόρσι μάλιστα παραπέμφθηκε σε δίκη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας το 2013 από τον στρατό. Η ανατροπή αυτή, μόνο απρόσμενη δεν ήταν και οδήγησε σε ένα πολιτικό σύστημα το οποίο ακολουθούσε η χώρα από το 1952, με τον στρατό πάλι πίσω στα πολιτικά δρώμενα, υπό την ηγεσία αυτή τη φορά, του φιλόδοξου και ισχυρού Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι.

1.2 Ο Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι στην εξουσία

Η επιστροφή των αξιωματικών του στρατού στο προσκήνιο της χώρας συνέπεσε με νέα περιφερειακά και εσωτερικά δεδομένα. Στο εσωτερικό, η πολιτική πόλωση συνέχιζε να υφίσταται, ωστόσο αυτή δεν εκδηλώνεται, αφού οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι θεωρούνται πλέον τρομοκρατική οργάνωση και η αδελφότητα, όπως προαναφέρθηκε παραπάνω, διώκεται συνεχώς και πολλά από τα μέλη της βρίσκονται στη φυλακή. Είναι γεγονός ότι οι καθεστωτικές δυνάμεις επέδειξαν μια αδιαπραγμάτευτη πάλη με τους ισλαμιστές, φυλακίζοντας τον δημοκρατικά εκλεγμένο Μοχάμεντ Μόρσι και καταστέλλοντας τις διαμαρτυρίες που οδήγησαν στον θάνατο εκατοντάδων διαδηλωτών. Ο Μόρσι καταδικάστηκε σε ποινή ισόβιας κάθειρξης με την κατηγορία της κατασκοπείας ενώ κατά την διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, απεβίωσε. Η διαμάχη με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους αναδείχθηκε σε καθοριστικό εσωτερικό παράγοντα για τη βιωσιμότητα και τη σταθερότητα της νέας τάξης πραγμάτων εντός της χώρας. Σύμφωνα με τους Ardovini και Mabon, οι συλλήψεις τη χρονική περίοδο από 3 Ιουλίου 2013 έως και 15 Μαΐου ήταν περίπου 41.163,⁹ ενώ σύμφωνα με τον Cook, η ακραία αυτή καταστολή είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο άνω των τριών χιλιάδων ανθρώπων.¹⁰ Ωστόσο, η εντεινόμενη

⁹ Ardovini Lucia and Mabon Simon, “Egypt’s Unbreakable Curse: Tracking the State of Exception from Mubarak to Al Sisi”, *Mediterranean Politics*, Vol. 25, No.4, 2020, σσ. 456-475.

¹⁰ Cook A. Steven, “Egypt’s Nightmare: Sisi’s Dangerous War on Terror”, *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 6, 2016, σσ. 110-120.

πάλη με τους ισλαμιστές και η περιθωριοποίησή τους δεν σήμαινε ταυτόχρονα και την εξαφάνιση των πολλαπλών -χρόνιων- προβλημάτων που ταλάνιζαν τη χώρα.

Τρία χρόνια μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον στρατό, οι συνθήκες διαβίωσης ήταν χειρότερες, ακόμα και από την περίοδο των αραβικών εξεγέρσεων. Ειδικότερα, η οικονομική ανάπτυξη παρέμεινε στάσιμη με είκοσι δύο εκατομμύρια άνεργους (με το ποσοστό στους νέους να ξεπερνάει το 40%), οι κοινωνικές δομές του κράτους πρόνοιας (παιδεία, υγεία) είχαν παρακμάσει παρά τη χρηματοδότηση των χωρών του Κόλπου, ενώ η αξία της αιγυπτιακής λίρας έχει μειωθεί, προκειμένου να υλοποιηθούν τα μέτρα που απαιτούνταν από το ΔΝΤ. Επιπρόσθετα, ένα από τα καίρια προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η Αίγυπτος είναι η αύξηση του πληθυσμού της, η οποία με βάση τις προβλέψεις, εάν συνεχιστεί αυτός ο ρυθμός έως το 2050, θα έχει φτάσει τους εκατόν σαράντα εκατομμύρια πολίτες. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί το έλλειμμα ελευθεριών που αντιμετωπίζει η κοινωνία όλο και περισσότερο σήμερα από το καθεστώς Σίσι, το οποίο μέσω των νέων νόμων που έχει προωθήσει, θέτει στο περιθώριο όσους εναντιώνονται στις αποφάσεις του στρατού για τα γινόμενα στη χώρα.

Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, είναι γεγονός ότι η χώρα, υπό την προεδρία του Αμπντέλ Φατάχ Αλ Σίσι, έχει εξελιχθεί σε ένα ισχυρό διεθνή δρώντα, που επιδιώκει συνεχώς να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις. Η επιλογή για σύμπραξη με την Σαουδική Αραβία στον πόλεμο της Υεμένης το 2015 (επιχείρηση με την κωδική ονομασία «Αποφασιστική Καταιγίδα»), τον άλλοτε άσπονδο εχθρό, αποτελεί το πιο τρανό παράδειγμα ότι η Μέση Ανατολή συνεχώς αλλάζει και ο χθεσινός εχθρός μπορεί να γίνει ο σημερινός σύμμαχος. Το Κάιρο συνέβαλε, επίσης, στον αποκλεισμό του Εμιράτου του Κατάρ από τα τέσσερα αραβικά κράτη (Σαουδική Αραβία, Αίγυπτος, Η.Α.Ε. και Μπαχρέιν), με τις δυο χώρες να βρίσκονται στην ίδια πλευρά, επιδιώκοντας να αποκόψουν τις ενισχυμένες σχέσεις της σύμπραξης Αδελφών Μουσουλμάνων και Σιτών. Στην Ανατολική Μεσόγειο, η Αίγυπτος μετά και την ανακάλυψη του τεράστιου κοιτάσματος φυσικού αερίου (Zohr) στην ΑΟΖ της έχει ισχυροποιήσει την παρουσία της μέσω διμερών και πολυμερών σχημάτων παρά τις διενέξεις που επικρατούν με την Τουρκία και τη Λιβύη. Η Αίγυπτος έχει προβεί τα τελευταία χρόνια στη σύναψη ισχυρών συμφωνιών με τις λοιπές χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, σε μια προσπάθεια να καταστεί η χώρα αυτόνομη ενεργειακά και παράλληλα να αποτελέσει έναν σημαντικό ενεργειακό κόμβο,

προσδίδοντας έτσι μια ακόμα λύση για τον πλούσιο Βορρά της Μεσογείου (Ευρωπαϊκή Ένωση).¹¹ Παράλληλα, η κυβέρνηση προχώρησε στη διαπλάτυνση της διώρυγας του Σουέζ (δέκα χιλιόμετρα σε αμφίδρομη κυκλοφορία), ένα έργο σημαντικό για τους διεθνείς δρώντες αλλά και για την ίδια τη χώρα, καθώς τα έσοδα από τη διώρυγα θα αυξηθούν σημαντικά.

Για τις χώρες του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου, η Αίγυπτος αποτελεί μια πολύ σημαντική πηγή ανθρώπινου δυναμικού και παράλληλα μια αξιόλογη στρατιωτική δύναμη στον αραβικό κόσμο. Η ενισχυμένη οικονομική στήριξη από τις πετρομοναρχίες του Κόλπου στο νέο καθεστώς,¹² είχε ως στόχο την εδραίωση της κυβέρνησης Σίσι προκειμένου το κράτος της Αιγύπτου να μην ξαναγυρίσει στους κόλπους των ισλαμιστών, αφού η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων και οι λοιποί συνεργάτες αυτών στην ευρύτερη περιοχή αποτελούν ξεκάθαρη απειλή για τα αραβικά καθεστώτα. Εκτός από τα κράτη του Κόλπου, ωστόσο, και η Δύση αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα για σταθερότητα στην Αίγυπτο, καθώς αποτελεί μια προσοδοφόρα αγορά τόσο για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) όσο και για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Παρά την αρχική αντίδραση στο στρατιωτικό πραξικόπημα της χώρας, η Δύση φαίνεται ότι χρειάζεται μια ισχυρή και σταθερή φιλοδυτική Αίγυπτο, καθώς αποτελεί βασικό πυλώνα για τη μεσογειακή σταθερότητα, ανάπτυξη και ασφάλεια.

Τέλος, ο Πρόεδρος Σίσι, προσπαθώντας να εδραιώσει και τη θέση της χώρας παγκοσμίως, έχει προβεί τα τελευταία χρόνια στην επαναπροσέγγιση των σχέσεων τόσο με την Κίνα όσο και με τη Ρωσία. Συγκεκριμένα, με την Κίνα οι σχέσεις βελτιώθηκαν σημαντικά μετά την υπογραφή το 2014 μιας συμφωνίας συνολικής στρατηγικής εταιρικής σχέσης (CSP).¹³ Ενώ με τη Ρωσία, οι σχέσεις υπήρξαν εξ αρχής θερμές, οδηγώντας άμεσα σε πολλές συμφωνίες όπλων, καθώς και σε μια σημαντική συμφωνία για τη χώρα της Αιγύπτου, για την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού σταθμού. Τα συμφέροντα των δυο χωρών φαίνεται να ευθυγραμμίζονται

¹¹ Ghafar Abdel Adel, “The Return of Egypt? Assessing Egyptian Foreign Policy Under Sisi”, *Middle East Council on Global Affairs*, November 2022. Διαθέσιμο: <https://mecouncil.org/publication/the-return-of-egypt-assessing-egyptian-foreign-policy-under-sissi/> (Πρόσβαση: 25/05/2023).

¹² Σαουδική Αραβία και Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα παρείχαν 20 δις δολάρια για τη στήριξη της Αιγυπτιακής οικονομίας, με τη Σαουδική Αραβία να χρησιμοποεί την επιρροή της, ώστε να πείσει τη χώρα για την παραχώρηση των νησιών Τιράν και Σαναφίρ. Hanna Wahid Michael, “Egypt’s Troubled Islands, The Politics of the Land Transfer to Saudi Arabia”, *Foreign Affairs*, 26 April 2016. Διαθέσιμο: <https://www.foreignaffairs.com/egypt/egypts-troubled-islands> (Πρόσβαση: 24/05/2023).

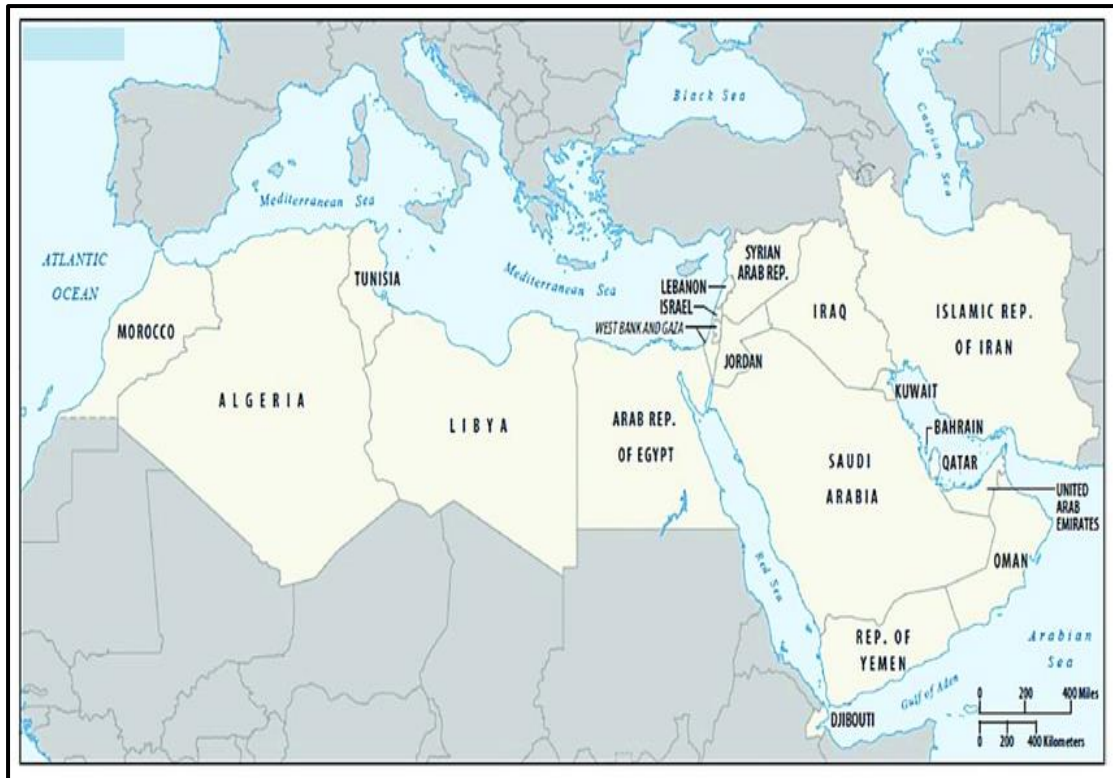
¹³ Λόγω της σπουδαίας γεωστρατηγικής θέσης της Αιγύπτου, η χώρα αποτελεί σημαντικό σταθμό της Πρωτοβουλίας Belt and Road, κυρίως λόγω της διώρυγας του Σουέζ.

και στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στη Λιβύη, όπου τα τελευταία χρόνια έχουν προβεί σε αρκετές στρατιωτικές ασκήσεις. Ειδικότερα, στην περίπτωση της Λιβύης, από το 2020 και έκτοτε, που επετεύχθη η εκεχειρία μεταξύ των αντίπαλων στρατοπέδων,¹⁴ η Αίγυπτος επιδιώκει τη χάραξη ενός οδικού χάρτη, προκειμένου η χώρα να οδηγηθεί μέσα από τη διαδικασία των εκλογών, στην πολιτική κανονικότητα. Τέλος, η Αίγυπτος, από τις αρχές του 2024 ενίσχυσε σημαντικά τις οικονομικές της σχέσεις με τις δυο παραπάνω υπερδυνάμεις, εντός της συμμαχίας BRICS,¹⁵ στην οποία έγινε μέλος, μαζί με την Σαουδική Αραβία, το Ιράν, τα Η.Α.Ε. και την Αιθιοπία.

Καταλήγοντας, στον πολύπαθο και ευαίσθητο χώρο της Αφρικανικής Ηπείρου, η χώρα εδραιώνει τον τελευταίο καιρό τις σχέσεις της με τα λοιπά κράτη, σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν από κοινού οι προκλήσεις και τα ζητήματα που δημιουργούνται, κυρίως από τις τοπικές διενέξεις και το παγκόσμιο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής. Οι πρόσφατες επιθέσεις των Χούθι της Υεμένης στα στενά του Μπαμπ ελ Μάντεμπ και την Ερυθρά Θάλασσα, σε ένδειξη συμπαράστασης στον παλαιστινιακό λαό, θέτουν εν αμφιβόλω τη σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή και τα σημαντικά έσοδα της Αιγύπτου από τη διέλευση των εμπορικών πλοίων διαμέσου της διώρυγας του Σουέζ. Για την Αίγυπτο, τα έσοδα από τη διώρυγα του Σουέζ, αποτελούν σημαντική οικονομική ανάσα, καθώς αντιπροσωπεύουν περίπου το 10% του αιγυπτιακού ΑΕΠ, αποφέροντας τη χρονιά 2022/2023 περί τα 9.4 δισ. δολάρια.¹⁶ Συμπερασματικά, κατόπιν όλων των παραπάνω, είναι γεγονός ότι η αιγυπτιακή εξωτερική πολιτική έχει επιτύχει πολλές και σημαντικές επιτυχίες υπό τον Πρόεδρο Σίσι, ανακτώντας ως ένα βαθμό, μέρος της περιφερειακής επιρροής της. Ωστόσο, τα εσωτερικά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα είναι αυτά που στέκονται τροχοπέδη στην προσπάθεια που κάνει η χώρα να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής (MENA).

¹⁴ Η Αίγυπτος, από την έναρξη του εμφυλίου στη γείτονα χώρα, στήριζε την πλευρά του Στρατάρχη Χαλίφα Χαφτάρ, καθώς δεν επιθυμούσε να περάσει η Λιβύη στα χέρια των ισλαμιστών της Κυβέρνησης της Τρίπολης.

¹⁵ Οικονομική συμμαχία πέντε χωρών: (2006) Ρωσία, Κίνα, Ινδία, Βραζιλία και (2011) Νότιος Αφρική.
¹⁶ Η νέα αναστάτωση στην Ερυθρά Θάλασσα αναμένεται να αυξήσει τις τιμές του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, όπως και τα έξοδα αποστολής και ασφάλισης από τις ναυτιλιακές εταιρείες, αυξάνοντας ταυτόχρονα το γενικότερο πλαίσιο των τιμών παγκοσμίως περίπου 15%. Σχετικά, βλέπε Mahmoud Hassan, "The Suez Canal is Being Attacked by the Houthis by Default", *Middle East Monitor*, 27 December 2023. Διαθέσιμο: <https://www.middleeastmonitor.com/20231227-the-suez-canal-is-being-attacked-by-the-houthis-by-default/> (Πρόσβαση: 30/12/2023).

Εικόνα 2: Η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Πηγή: *Globaleurope.eu*

2. Ο ρόλος της Αιγύπτου στους πολέμους μέσω αντιπροσώπων

Ο ρόλος της Αίγυπτου, στην ευαίσθητη και άκρως σημαντική περιοχή της Μέσης Ανατολής, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην εξέλιξη των γεγονότων, ιδίως μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τους αξιωματικούς του στρατού το 2013. Η εμφάνιση του λεγόμενου Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ και της Συρίας καθώς και ο νέος αραβικός «Ψυχρός Πόλεμος» που έχει ξεσπάσει ανάμεσα στους τρεις πόλους του πολιτικού Ισλάμ - σουνιτική Σ. Αραβία, νέο-οθωμανισμός Τουρκίας και σιιτικό Ιράν-, έχει οδηγήσει σε νέες περιφερειακές συγκρούσεις και κρίσεις. Για τα αραβικά κράτη της περιοχής, το χρόνιο έλλειμμα Δημοκρατίας, το οποίο αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξή τους, αλλά και οι νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί έχουν οδηγήσει σε ενδοκρατικές διαμάχες, οι οποίες εξελίσσονται σήμερα σε πολέμους μέσω αντιπροσώπων.

Κάπως έτσι, οι εμφύλιες διαμάχες της Λιβύης και της Συρίας κλιμακώθηκαν απότομα, μετατρέποντας τις τοπικές ρήξεις σε πολέμους μέσω αντιπροσώπων, όπου τρίτα κράτη ενεπλάκησαν με διάφορες προφάσεις, στο εσωτερικό τους, προκειμένου να ωφεληθούν από την επιρροή που θα ασκούν. Σύμφωνα με το λεξικό της

Οξφόρδης, ο πόλεμος μέσω αντιπροσώπων (Proxy War), αφορά πολέμους που διεξάγονται από μικρές ομάδες ή χώρες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντα μεγαλύτερων κρατών.¹⁷ Συνεπώς, η εμφάνιση της ισλαμικής τρομοκρατίας, οι νέες τοπικές διαμάχες που εξελίχθηκαν σε πολέμους δι' αντιπροσώπων και οι υπάρχουσες διαφορές και αδυναμίες των αραβικών κρατών της περιοχής, συνθέτουν το νέο σκηνικό που διαμορφώνεται στην ευρύτερη Μέση Ανατολή. Γίνεται κατανοητό ότι οι αραβικές εξεγέρσεις του 2011 δημιούργησαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την παγκοσμιοποίηση του πολιτικού Ισλάμ, το οποίο δεν μένει στάσιμο, αλλά συνεχώς εξελίσσεται στην εποχή της παγκοσμιοποίησης του 21^ο αιώνα.

2.1 Η πολιτική της Αιγύπτου έναντι του ISIS

Σε μία ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, ο εξτρεμισμός και η τρομοκρατία δεν αποτελούν ζητήματα αυξημένου ενδιαφέροντος μόνο των ειδικών μελετητών των διεθνών σχέσεων, αλλά αγγίζουν τη σκέψη μεγάλου μέρους ενδιαφερόμενων πολιτών. Εισαγωγικά, θεωρούμε χρήσιμο να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες *εξτρεμισμός, φονταμενταλισμός και τρομοκρατία*: Ο εξτρεμισμός, ο φονταμενταλισμός και η τρομοκρατία δεν είναι ταυτόσημες έννοιες, αν και πολλές φορές διαπλέκονται. Ο εξτρεμισμός είναι μια ευρεία έννοια που καλύπτει όλες τις ακραίες μορφές πολιτικού, θρησκευτικού και άλλων μορφών ριζοσπαστισμού. Ο φονταμενταλισμός αφορά την δογματική προσήλωση στην θρησκεία ενώ η τρομοκρατία αφορά στην παράνομη χρήση βίας για την προώθηση ιδεολογικών ιδεών που πηγάζουν από πολιτικούς, θρησκευτικούς, φυλετικούς, κοινωνικούς ή περιβαλλοντικούς σκοπούς.¹⁸

Σήμερα, στη ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής, η εμφάνιση και η ενίσχυση των στρατιωτικών ισλαμιστικών ομάδων έχουν αποτελέσει μια ακόμα κρίσιμη εξέλιξη στη μετάδοση της ακραίας ισλαμικής ιδεολογίας τους, με κορωνίδα όλων τον ISIS. Το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και της Συρίας (ISIS-Islamic

¹⁷ Ένα από τα κλασικότερα παραδείγματα τέτοιου πολέμου αποτελεί ο Ισπανικός Εμφύλιος (1936-1939), ενώ μεταπτυχοπολεμικά, ο Δεύτερος Πόλεμος του Κονγκό (1998-2003). Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τους πολέμους μέσω αντιπροσώπων (proxy wars), βλέπε, Mumford Andrew, *Proxy Warfare War and Conflict in the Modern War*, Cambridge: Polity Press, 2013.

¹⁸ Heywood Andrew, *Political Ideologies: An Introduction*, 6th Edition, London: Palgrave, 2017, σσ. 465-500.

State of Iraq and Syria) αποτελεί μια στρατιωτική-τρομοκρατική οργάνωση, που βρίσκει τις ρίζες του στο 1999. Στόχος του ήταν η εγκαθίδρυση μιας ακραίας εκδοχής του ισλαμικού νόμου τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Μετά την ανεξαρτητοποίησή του από την Αλ Κάιντα το 2013, μετονομάστηκε σε Ισλαμικό Κράτος, με ηγέτη τον Άμπου Μπάκρ αλ-Μπαγκντάντι. Καταργώντας στην πράξη τα σύνορα μεταξύ Συρίας και Ιράκ, η οργάνωση, αποτελούμενη από σχεδόν περίπου 50.000 άτομα, το 2014 ίδρυσε ένα νέο στρατιωτικό Ισλαμικό Χαλιφάτο. Οι αραβικές εξεγέρσεις του 2011 έδωσαν ξανά την ευκαιρία στον ISIS να αναδειχθεί σε ενεργό περιφερειακό (και διεθνή) δρώντα, εκμεταλλευόμενο την έλλειψη πολιτικής και κοινωνικής συνοχής στα αραβικά κράτη. Η στρατιωτική αυτή οργάνωση αποτελεί τα τελευταία χρόνια το νούμερο ένα κίνδυνο τρομοκρατικής δράσης, πλήττοντας συνεχώς τον αραβικό κόσμο και αλλάζοντας πλήρως το γεωστρατηγικό και ιδεολογικό τοπίο της περιοχής.

Ο ISIS διαθέτει δεκάδες χιλιάδες μέλη διασκορπισμένα, στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, ιδίως μετά τη διάλυση του Χαλιφάτου, από τις συριακές δημοκρατικές δυνάμεις τον Μάρτιο του 2019. Έκτοτε, η αναβίωση του Χαλιφάτου έχει καταστεί αδύνατη, λόγω πολλών παραγόντων, κυρίως όμως εξαιτίας της απώλειας οικονομικών πόρων καθώς και της μεγάλης έλλειψης όπλων. Σήμερα, η πολεμική δράση του ISIS, χαρακτηρίζεται από μεμονωμένες επιθέσεις -πόλεμο φθοράς-, καθιστώντας την οργάνωση ως έναν ενοχλητικό αστάθμητο παράγοντα της περιοχής.¹⁹ Στην περίπτωση της Αιγύπτου, το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος έχει δημιουργήσει σύζευξη με την αιγυπτιακή οργάνωση Wilayat Sinai (παλαιότερα γνωστή ως Ansar Bayt al-Maqdis) που δρα εντός της χώρας, στην ευαίσθητη περιοχή του Σινά. Ομάδες όπως η Ajnad Misr (Στρατιώτες της Αιγύπτου) και η Revolutionary Punishment (Επαναστατική Τιμωρία) αποτελούν δυο ακόμα πυρήνες και εν δυνάμει συνεργάτες της κεντρικής δύναμης του ισλαμικού κράτους στη χερσόνησο του Σινά, η οποία αποτελεί ζωτικής σημασίας χώρο, λόγω της σύνδεσης με τη διώρυγα του Σουέζ, τη Λωρίδα της Γάζας και το Ισραήλ.

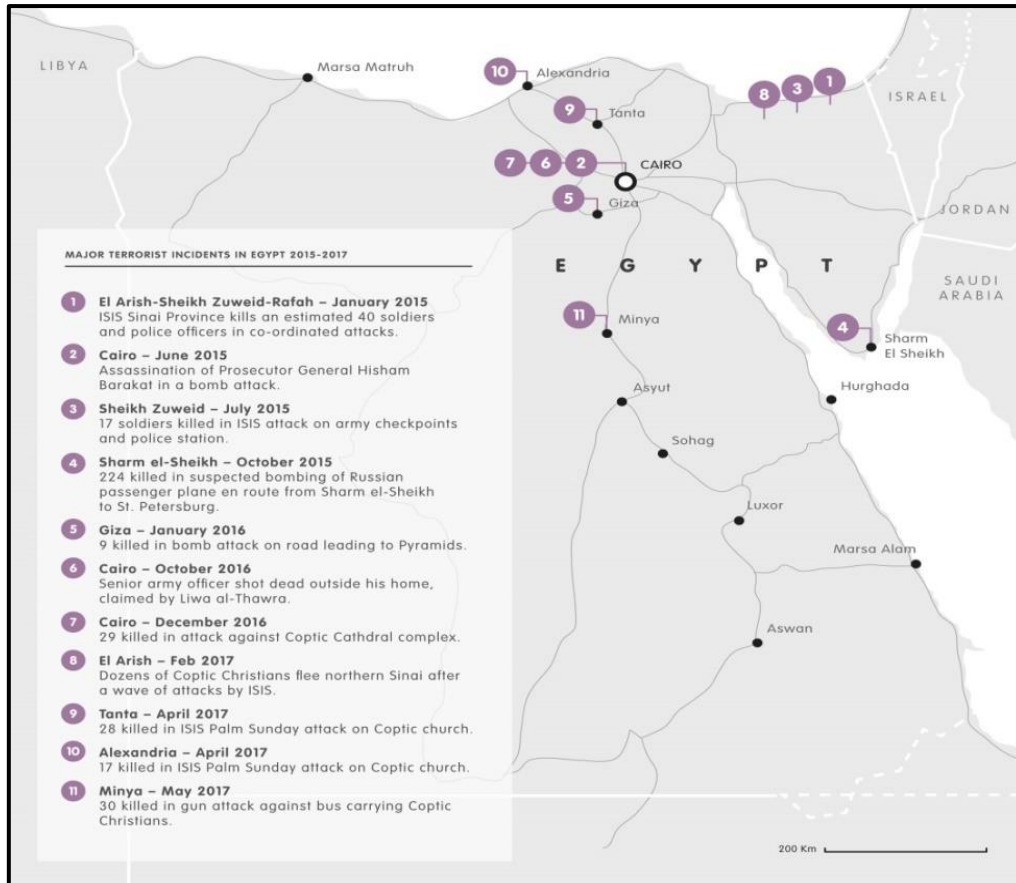
¹⁹ Hassan Mohammed, *Why ISIS Cannot Bring the Caliphate Back to Life*, Carnegie Endowment for International Peace, 18 July 2023. Διαθέσιμο: <https://carnegieendowment.org/sada/90221> (Πρόσβαση: 29/12/2023).

Εικόνα 3: Η Χερσόνησος του Σινά στην Αίγυπτο. Πηγή: *Encyclopedia Britannica*.

Η καταγραφή όλων των ομάδων που εδρεύουν στην περιοχή είναι δύσκολη, ωστόσο γνωρίζουμε πως αποτελούν κυρίως σαλαφιστές, με κεντρικούς δρώντες τις ομάδες Jaysh al-Islam, Tawhid wal-Jihad, Takfir wal-Hi, Liwa' al-Thawra και Hassm. Παρά τη μείωση της συχνότητας των επιθέσεων τα τελευταία χρόνια, οι τρομοκρατικές επιθέσεις στην Αίγυπτο και το Σινά αποτελούσαν πολύ συχνό φαινόμενο, με πιο ενεργές επιθέσεις στο Δέλτα του Νείλου, σε στόχους ασφαλείας, με τις κυριότερες την περίοδο 2015-2017, όπως εμφανίζονται στην παρακάτω εικόνα.²⁰

²⁰ Lyndall Herman, “Sisi, the Sinai and Salafis: Instability in a Power Vacuum”, *Middle East Policy*, Vol. 23, No. 2, 2016, σσ. 95-107.

Εικόνα 4: Σημαντικά τρομοκρατικά χτυπήματα στη Αίγυπτο την περίοδο 2015-2017. Πηγή: ECFR²¹

Η χερσόνησος του Σινά συνεχίζει να αποτελεί σήμερα την ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή της χώρας, καθώς δέχεται μεγάλο αριθμό πολιτικών αντιφρονούντων και τρομοκρατικών δρώντων. Οι συνεχόμενες επιθέσεις μεταξύ Χαμάς και Ισραήλ ενέχουν τον κίνδυνο η αντιπαράθεση των δυο χωρών να αναζωπυρώσει τα τρομοκρατικά χτυπήματα και στη χερσόνησο του Σινά. Για τον λόγο αυτό, ο Πρόεδρος Σίσι το 2018 ξεκίνησε την «Επιχείρηση Σινά», με στόχο την εξάλειψη της τρομοκρατίας στα βόρεια της περιοχής και τον περιορισμό των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Η επιχείρηση διεξήχθη σε μεγάλη κλίμακα, με τη συμμετοχή χερσαίων, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων, καθώς και αστυνομικών και συνοριοφυλάκων, όχι μόνο στη χερσόνησο του Σινά, αλλά και στις κοιλάδες του Νείλου, στο Δέλτα και στη Δυτική Έρημο. Οι στρατιωτικές μέθοδοι που

²¹ Dworkin Anthony and El-Shimy Yasser, “Egypt on the Edge: How Europe Can Avoid Another Crisis in Egypt”, *European Council on Foreign Relations (ECFR)*, 14 June 2017.

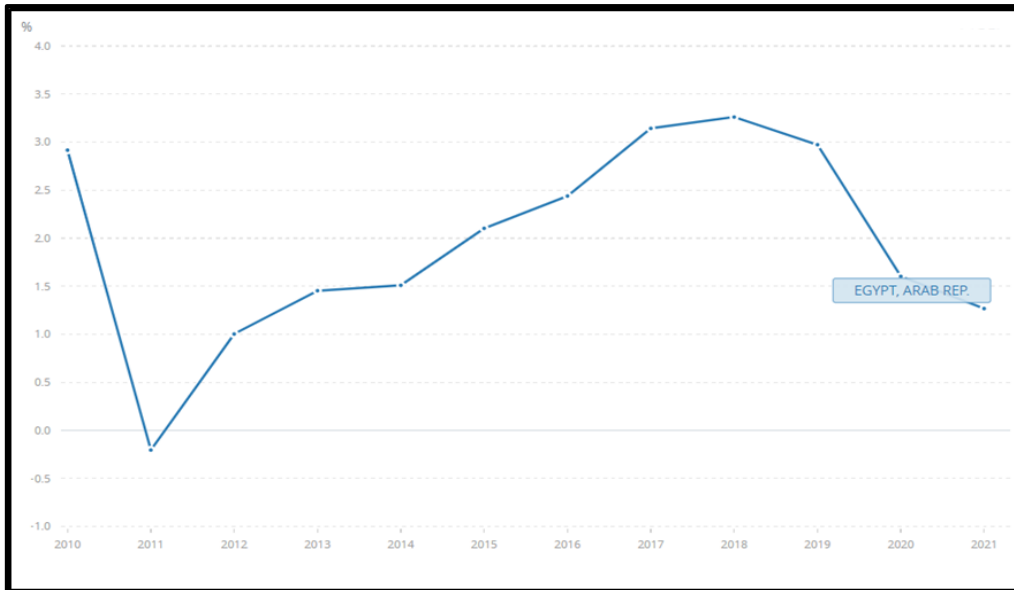
ακολουθούνται ωστόσο, είναι λιγότερο αποφασιστικές, καθώς επικεντρώνονται σε πόλεμο φθοράς και ανάσχεσης των τρομοκρατών.²²

Η δημιουργία ζώνης ασφαλείας κατά μήκος των συνόρων Αιγύπτου-Γάζας, αποτελεί μια ακόμα προσπάθεια για τον περιορισμό των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων στα ανατολικά της περιοχής, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νίκη σε ένα από τα πολλά ανοιχτά μέτωπα που αντιμετωπίζει η χώρα.²³ Παρά τη μείωση της συχνότητας των επιθέσεων τα τελευταία χρόνια, οι ισλαμιστές μαχητές παραμένουν ενεργοί και αποτελούν σοβαρή απειλή για την ασφάλεια της Αιγύπτου στο Σινά. Η πάταξη του φαινομένου βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας του Αιγύπτου Προέδρου, αλλά τα μέσα που αξιοποιούνται δεν εγγυώνται ένα άμεσο αποτέλεσμα. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια εντείνεται η προσπάθεια αντιμετώπισης της τρομοκρατίας, καθώς η χώρα έχει αναπτύξει στενούς δεσμούς με ένα σύνολο κρατών (Ισραήλ, Σαουδική Αραβία, Η.Α.Ε και Ιορδανία), προκειμένου να ενισχύσει την αντιτρομοκρατική της πρόληψη και δράση. Βασικά στοιχεία των συνεργασιών αποτελούν: (α) η ανταλλαγή πληροφοριών σε διμερές επίπεδο, με πληροφορίες που σχετίζονται με άτομα ή ομάδες που οργανώνουν επιθέσεις ή που χρηματοδοτούν τη διενέργεια επιθέσεων (β) η διακρατική (στρατιωτική) συνεργασία, (γ) οι περιφερειακές πρωτοβουλίες όπως η σύσταση του Ισλαμικού Στρατιωτικού Συνασπισμού Αντιτρομοκρατίας (Islamic Military Counter Terrorism Coalition, IMCTC) καθώς και (δ) αρκετές κοινές συνοριακές περιπολίες.

Οι επιπτώσεις της τρομοκρατίας για το Κάιρο δεν περιορίζονται μόνο σε ζητήματα ασφάλειας, αλλά έχουν και ευρύτερες επιπτώσεις, τόσο για τον τουρισμό της χώρας που αποτελεί πυλώνα της ανάπτυξής της όσο και για την ευρύτερη οικονομία της. Η έλλειψη σταθερού περιβάλλοντος και συνεχόμενων κινδύνων δημιουργεί υψηλή αβεβαιότητα για την απόδοση των επενδύσεων, με αποτέλεσμα τη μείωση του ρυθμού εισροής Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ επί του ΑΕΠ), όπως αποτυπώνονται στα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας.

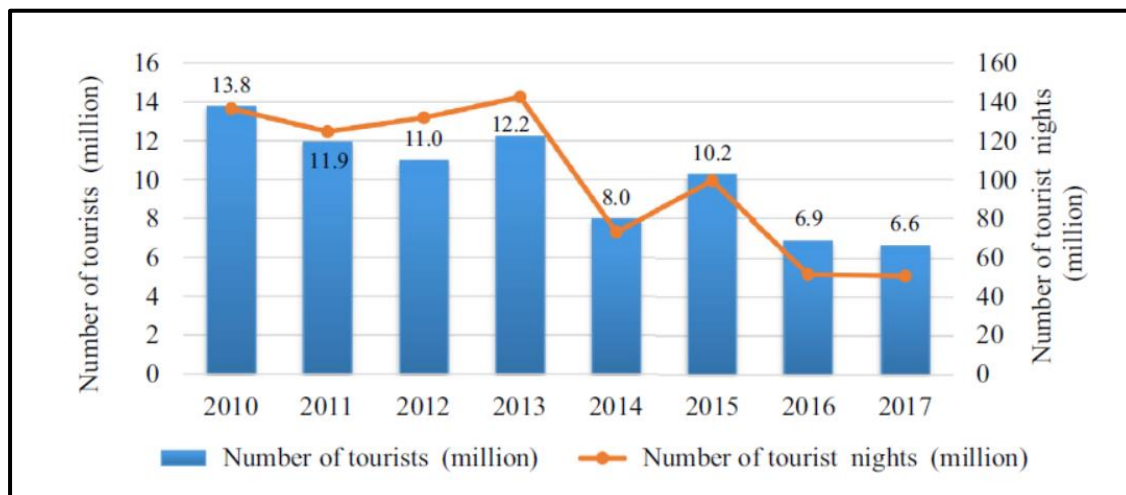
²² McManus Allison, *The Egyptian Military's Terrorism Containment Campaign in North Sinai*, Carnegie Endowment for International Peace (CEIP), 30 June 2020. Διαθέσιμο: <https://carnegieendowment.org/sada/82218> (Πρόσβαση: 12/05/2023).

²³ Εκτός από την τρομοκρατία στη Χερσόνησο του Σινά (ανατολικά), η χώρα αντιμετωπίζει τη χρόνια εσωτερική πόλωση μεταξύ στρατού και ισλαμιστών, δυτικά υπάρχει η απειλή της επιδείνωσης των σχέσεων με τη Λιβύη και νοτιώς υφίσταται το ζήτημα των νερών του Νείλου με το Αιθιοπικό «Φράγμα της Αναγέννησης».

Διάγραμμα 2: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις Αιγύπτου, επί του συνολικού ΑΕΠ. Πηγή: World Bank.

Επιπρόσθετα, οι πολλαπλές τρομοκρατικές επιθέσεις οι οποίες έπληξαν σοβαρά τον τουριστικό τομέα, ο οποίος αποτελεί περίπου το 10-15% της αιγυπτιακής οικονομίας, δημιουργούν σημαντική μείωση του ρυθμού ανάπτυξης, καθώς από το 2010 έως το 2016, ο αριθμός των τουριστών και ταυτόχρονα των τουριστικών διανυκτερεύσεων στη χώρα μειώθηκαν αισθητά, όπως αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα.²⁴

Διάγραμμα 3: Τουριστική ροή στην Αίγυπτο την περίοδο 2010-2017. Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού.

²⁴ Elshennawy Abeer and Siddig Khalid, "Terrorism and Inbound Tourism in Egypt: Economy-wide and Distributional Impacts", *Review of Development Economics*, February 2013. Διαθέσιμο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/rode.12985> (Πρόσβαση: 12/05/2023).

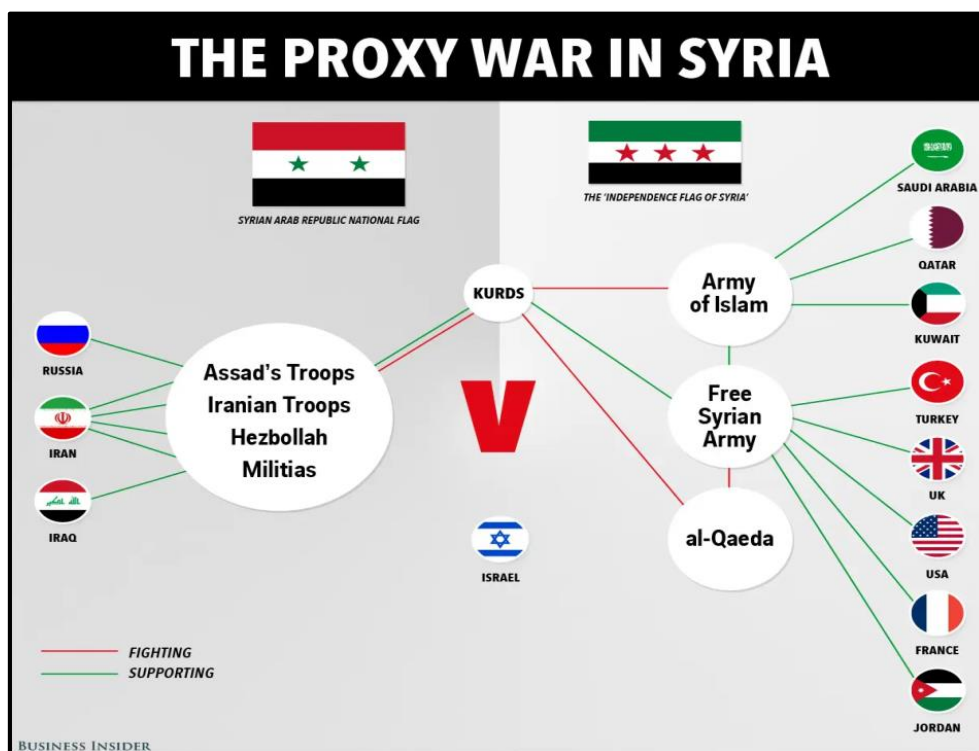
Η κυβέρνηση του Αμπντέλ Φατάχ Αλ-Σίσι τα τελευταία χρόνια προβαίνει σε μια συντονισμένη προσπάθεια για την αντιμετώπιση της εξτρεμιστικής βίας στην ευρύτερη περιοχή, μέσα από διμερείς και πολυμερείς δράσεις με τους λοιπούς δρώντες, των οποίων τα συμφέροντα πλήττονται από τη συνεχιζόμενη τρομοκρατική δράση. Παράλληλα, για να επιτύχει μια στρατηγική εκκαθάριση των ισλαμιστικών ομάδων στη Χερσόνησο του Σινά, θα πρέπει η στρατηγική που θα υιοθετηθεί να αντιμετωπίζει πραγματικά τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αιτίες που γεννούν την τρομοκρατία. Αν δεν αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα, η χώρα θα συνεχίσει να παραμένει εγκλωβισμένη σε έναν φαύλο κύκλο αντιμετώπισης της τρομοκρατίας.²⁵ Οι επιπτώσεις των αραβικών εξεγέρσεων στην περιοχή, πέρα από τον νέο κοινό εχθρό -ISIS-, έχουν δημιουργήσει νέες συρράξεις σε περιφερειακό επίπεδο, όπου σε μερικές περιπτώσεις έχουν εξελιχθεί σε εμφύλιες συγκρούσεις, επηρεάζοντας ταυτόχρονα τις κοινωνίες αλλά και τα κράτη της περιοχής, όπως είναι η περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας, που θα εξετασθούν παρακάτω.

2.2 Η περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας

Οι αραβικές εξεγέρσεις που ξεκίνησαν στη Λιβύη και τη Συρία μετατράπηκαν γρήγορα σε εμφύλιες διαμάχες και κατέληξαν σε πολέμους δι' αντιπροσώπων μέχρι και σήμερα, χωρίς να έχει δοθεί ένα πραγματικό και ουσιαστικό τέλος. Οι εμφύλιοι πόλεμοι στις δυο χώρες συνιστούν αποτέλεσμα δομικά αδύναμων κοινωνιών που συντάραξαν τη Μέση Ανατολή, αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο. Η Αίγυπτος ενεπλάκη ενεργά στον πόλεμο της Λιβύης, ενώ στη Συρία κράτησε τις αναγκαίες αποστάσεις, προκειμένου να μην διαταράξει τις ευαίσθητες ισορροπίες. Συγκεκριμένα για τη Συρία, οι διαμαρτυρίες μικρής έντασης στο εσωτερικό της χώρας το 2011 κλιμακώθηκαν γρήγορα σε μαζική ένοπλη σύρραξη, οδηγώντας στον εμφύλιο που ταλανίζει τη χώρα. Οι διάφορες εθνοτικές/θρησκευτικές ομάδες (Αραβες, Αλαουίτες, Χριστιανοί, Κούρδοι) φανατίστηκαν από τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις και υπονόμισαν την πολιτική συνοχή της χώρας. Κεντρικό πρόσωπο της εμφύλιας διαμάχης αποτέλεσε ο Πρόεδρος της Συρίας, Μπασάρ Αλ-Άσσαντ, ο οποίος κληρονόμησε την ηγεσία της χώρας από τον πατέρα του. Ο εμφύλιος πόλεμος της

²⁵ Al-Anani Khalil, *Insurgency in Sinai: Challenges and Prospects*, Arab Center Washington D.C., 10 June 2022. Διαθέσιμο: <https://arabcenterdc.org/resource/insurgency-in-sinai-challenges-and-prospects/> (Πρόσβαση: 10/05/2023).

Συρία γρήγορα μετατράπηκε σε πόλεμο μέσω αντιπροσώπων, προσελκύνοντας όχι μόνο περιφερειακούς δρώντες αλλά και παγκόσμιους,²⁶ όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 5: Ο πόλεμος δί' αντιπροσώπων στη Συρία. Πηγή: *Mike Nudelman/Business Insider*.

Η προσεκτική εμπλοκή του Καΐρου στο συριακό ζήτημα, αποτέλεσε σημαντική παράμετρο για την εξωτερική πολιτική της χώρας, καθώς, όπως δήλωσε ο Αιγύπτιος Πρόεδρος κατά την επίσκεψή του τον Σεπτέμβριο του 2014 στις Ηνωμένες Πολιτείες, η Συρία θεωρείται το στρατηγικό βάθος της Αιγύπτου. Ο Αιγύπτιος Πρόεδρος έχει τονίσει επανειλημμένα τη σημασία που έχει η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και η συνοχή αυτής, ενώ παράλληλα η Αίγυπτος είναι συνεχώς έτοιμη για παροχή ενεργής ανθρωπιστικής βοήθειας σε πρόσφυγες και άμαχους. Το Κάιρο, ασκεί τα τελευταία χρόνια έντονη διπλωματική πίεση σε περιφερειακό επίπεδο, κάτι που φαίνεται να αποτελεί το κλειδί στον κατευνασμό και την αποκατάσταση της κανονικότητας, με πρόσφατη την προσπάθεια του Καΐρου να αποκαταστήσει τη θέση

²⁶ BBC News, "Syria War: A Brief Guide to Who's Fighting Whom", 2017. Διαθέσιμο: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39528673> (Πρόσβαση: 05/05/2023).

της Συρίας στον αραβικό κόσμο.²⁷ Η επιστροφή της Συρίας στους κόλπους του Αραβικού Συνδέσμου (Arab League) τον Μάιο του 2023, μετά από δώδεκα χρόνια αποκλεισμού, δημιουργεί μια ελπίδα, έτσι ώστε ο πολυμελής αραβικός οργανισμός να μπορέσει να δώσει μια πολιτική λύση στην μεγάλη «ανοιχτή πληγή» (μαζί με το Ιράκ) της ευρύτερης περιοχής. Η παρατεταμένη συριακή σύγκρουση δημιούργησε βαθύ πλήγμα στη χώρα, με τεράστιες ανθρώπινες απώλειες, εκτεταμένες μεταναστευτικές ροές και σε μεγάλη έκταση, ισοπεδωμένες υποδομές. Ωστόσο, η διπλωματική βοήθεια από το Κάιρο, μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική κινητήρια δύναμη για την επαναφορά της χώρας στην κανονικότητα, καθώς Αίγυπτος και Συρία προχωρούν σταθερά στη σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων. Για την αναδόμηση του συριακού κράτους απαιτείται μακροχρόνια πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, που σε μια τόσο εύθραυστη και ταραγμένη κοινωνία, είναι δύσκολο να δημιουργηθεί και ακόμα δυσκολότερο να διατηρηθεί.

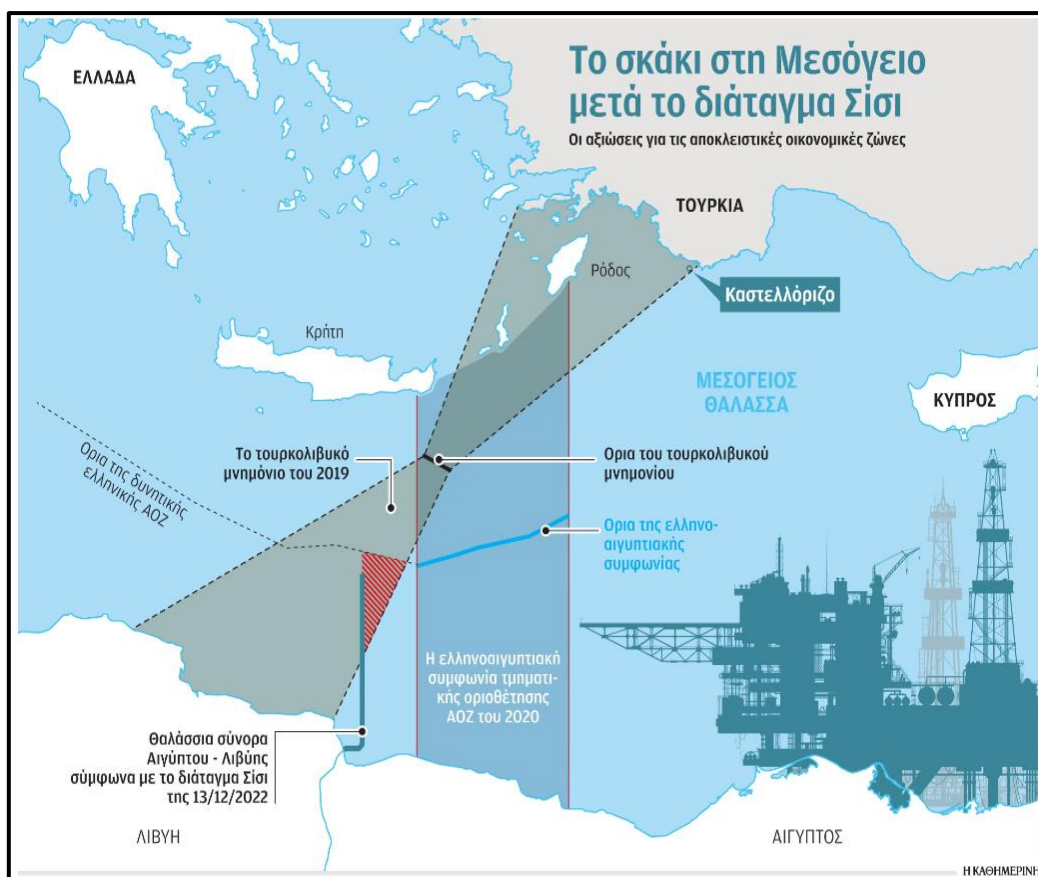
Στα δυτικά της Αιγύπτου, η Λιβύη είναι κι αυτή μια χώρα που βίωσε τον εμφύλιο, δύο φορές σε μια δεκαετία. Τη λήξη της εξέγερσης κατά του Μουαμάρ Καντάφι (2011), ακολούθησε η εσωτερική πάλη αφενός των ισλαμιστών με τις κοσμικές δυνάμεις και αφετέρου ανάμεσα στις διάφορες ένοπλες ομάδες των φυλών. Ο κατακερματισμένος κοινωνικός και πολιτικός ιστός, η διαρκής εναλλαγή συνασπισμών και οι αντιπαλότητες στην περιφέρεια αλλά και εσωτερικά κλόνισαν τη σταθερότητα της χώρας και δυσχέραναν την προσπάθεια για νόμιμα εκλεγμένη κυβέρνηση. Έτσι, το 2014 ο στρατηγός Χαλίφα Χαφτάρ οδηγούσε τη χώρα στην πόλωση, με αποτέλεσμα την ύπαρξη δυο ανταγωνιστικών μεταξύ τους κοινοβουλίων, του Γενικού Εθνικού Συμβουλίου (General National Council ή GNC) στην Τρίπολη και της Βουλής των Αντιπροσώπων (House of Representatives ή HoR) στη Βεγγάζη. Σύντομα, η νέα αυτή εμφύλια διαμάχη που άρχισε το 2015 εξελίχθηκε σε πόλεμο δι' αντιπροσώπων, με τη Λιβύη να γίνεται η αρένα των ανταγωνισμών ανάμεσα στις πετρομοναρχίες της Αραβικής Χερσονήσου.

Σε ένα περιβάλλον ενδοαραβικού ψυχρού πολέμου, οι δύο κυρίαρχες ομάδες ανταγωνίζονταν για τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους στο εσωτερικό, υποστηριζόμενες από τρίτες χώρες, κλονίζοντας τον άμαχο πληθυσμό και την

²⁷ Saied Mohamed, "Egypt Steps Up Efforts to 'Restore Syria's Position in the Arab World'", *Al Monitor*, 30 September 2021. Διαθέσιμο: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/egypt-steps-efforts-restore-syrias-position-arab-world> (Πρόσβαση: 12/05/2023).

περιφερειακή σταθερότητα. Το 2019 υπήρξε η κορύφωση του πολέμου δι' αντιπροσώπων, όπου το Κατάρ και η Τουρκία από τη μια πλευρά (ισλαμιστές) και τα Η.Α.Ε., η Σαουδική Αραβία και η Αίγυπτος από την άλλη (κυβερνώντες), έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο πολιτικό παρασκήνιο της χώρας. Ωστόσο, η αιγυπτιακή πολιτική στη Λιβύη μεταβλήθηκε το 2020, με τον Πρόεδρο Σίσι να καταβάλλει προσπάθειες για μια «συνολική» διευθέτηση των ανοιχτών ζητημάτων στη γείτονα χώρα. Με τον πόλεμο προς τους Αδελφούς Μουσουλμάνους ακόμα ενεργό, η Αίγυπτος φαινόταν αδιάλλακτη ως προς την ύπαρξη ισλαμικής κυβέρνησης στα σύνορά της. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας αποτελεί την αιχμή του δόρατος της αιγυπτιακής πολιτικής ασφάλειας, και οι συνθήκες στη Λιβύη φαίνονταν να αποτελούν σοβαρό κίνδυνο για την εσωτερική ασφάλεια της χώρας. Η παράδοση της εξουσίας στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (με πρωθυπουργό τον Αμπντούλ Χαμίτ Ντμπέιμπα), αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την ομαλοποίηση της κατάστασης στο εσωτερικό της χώρας, χωρίς ωστόσο ακόμα να έχουν διευθετηθεί οι λεπτομέρειες για τη διεξαγωγή των εκλογών. Η μη-εκλεγμένη- κυβέρνηση (αλλά αναγνωρισμένη ως νόμιμη από τον ΟΗΕ) του Αμπντούλ Χαμίτ Ντμπέιμπα, φέρεται να είναι σε δύσκολη θέση στο εσωτερικό, καθώς η νομιμότητά της αμφισβητείται, ενώ περιφερειακά εντείνει τις προσπάθειες για ισχυροποίηση του ρόλου της, όπως συνέβη με την υπογραφή ενεργειακών συμφωνιών με την Ιταλία.

Οι σχέσεις Αιγύπτου-Λιβύης σήμερα παραμένουν σε τεντωμένο σκοινί, με αποκορύφωμα τη μονομερή οριοθέτηση θαλάσσιων συνόρων της Αιγύπτου δυτικά με τη Λιβύη, κίνηση που αναστάτωσε διπλωματικά τις δύο χώρες. Η Λιβύη αμφισβήτησε τη νομιμότητα αυτής της κίνησης, καθώς θεώρησε ότι αντίκειται στο Διεθνές Δίκαιο, ενώ στα τέλη του 2023 ανακοίνωσε στον ΟΗΕ την επέκταση των χωρικών της υδάτων στα δώδεκα ναυτικά μίλια, ανακηρύσσοντας ταυτόχρονα συνορεύουσα ζώνη στα είκοσι τέσσερα ναυτικά μίλια. Η Τρίπολη εμμένει στη θέση της ότι η συμφωνία διαχωρισμού του 2019 μεταξύ Τουρκίας και Λιβύης αποτελεί το τελευταίο νομιμοποιημένο έγγραφο, που οριοθετεί την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ) της χώρας. Το σκάκι που έχει στηθεί στην Ανατολική Μεσόγειο, με κέρδος τα υποθαλάσσια ενεργειακά κοιτάσματα, φαίνεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 6: Οι θαλάσσιες αξιώσεις των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου. Πηγή: *Η Καθημερινή*.

Τέλος, στον ενεργειακό τομέα, η Αίγυπτος επιχειρεί να ασκήσει πιέσεις στη Λιβύη (αλλά και στην Τουρκία), με διπλωματικό χαρτί την ένταξη των δύο χωρών στο Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF), που αποτελείται από οκτώ κράτη με συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο. Μέχρι σήμερα, το πολιτικό αδιέξοδο στη χώρα του Μουαμάρ Καντάφι παραμένει σε αχαρτογράφητα νερά, ενώ οι παράνομες ενέργειες από τις μεταβατικές κυβερνήσεις, βάσει του Διεθνούς Δικαίου, συνεχίζονται.²⁸ Η μετατροπή των πολυπαραγοντικών εμφυλίων στη Λιβύη και τη Συρία σε πολέμους δι' αντιπροσώπων, βύθισαν τα δυο κράτη στη δίνη του πολιτικού διχασμού, με την εξεύρεση σταθερής πολιτικής λύσης να αποτελεί μονόδρομο, προκειμένου να δοθεί ένα οριστικό τέλος στα δεινά του λιβυκού και του συριακού λαού.

²⁸ Υπογραφή στρατιωτικών συμφωνιών με την Τουρκία, από μια Κυβέρνηση που η θητεία της έχει λήξει και θα έπρεπε να οδηγή τη χώρα στις (νόμιμες) εκλογές.

2.3 Οι σχέσεις με τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο

Η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τον Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι, προσέδωσε νέο όραμα στις σχέσεις της χώρας με τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο, στον οποίο η Αίγυπτος φαίνεται πως θέλει να αποκτήσει ξανά την αίγλη που κατείχε. Σχετικά με τη Σαουδική Αραβία, τον άλλοτε άσπονδο εχθρό κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, το σαουδαραβικό βασίλειο σήμερα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους χρηματοδότες του αιγυπτιακού κράτους, παρέχοντας δισεκατομμύρια δολάρια στο καθεστώς Σίσι, προκειμένου να διατηρηθεί σταθερό και ενεργό έναντι των περιφερειακών και εσωτερικών (ισλαμικών) απειλών. Τα τελευταία χρόνια, πρωτοστατούντος του Ριάντ, έχουν υλοποιηθεί σημαντικές συνεργασίες στον τομέα της περιφερειακής ασφάλειας, ιδίως στον πόλεμο της Υεμένης εναντίον των Χούθι, στη Συρία, στη Λιβύη αλλά και στο Ιράκ. Η στρατηγική σύνδεση μεταξύ Αιγύπτου-Σαουδικής Αραβίας, τοποθετεί στον πυρήνα των σχέσεών τους, την από κοινού αντιμετώπιση των εξτρεμιστικών (ισλαμικών) ομάδων στο εσωτερικό τους, έχοντας ανακηρύξει τους Αδελφούς Μουσουλμάνους ως τρομοκρατική οργάνωση, με πλήθος μέτρων για την καταπολέμησή τους.²⁹

Παράλληλα, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (Η.Α.Ε.) αποτελούν κι αυτά έναν στρατηγικό και οικονομικό εταίρο της Αιγύπτου, με κορυφαίες επενδυτικές κινήσεις που προάγουν την πολυμερή συνεργασία μεταξύ των δυο κρατών, καθιστώντας τα Εμιράτα τον κορυφαίο επενδυτή στη χώρα. Χαρακτηριστικά, το 2021, η αξία των επενδύσεων του Άμπου Ντάμπι στην Αίγυπτο ανήλθε στα τριάντα δισ. δολάρια. Παράλληλα, οι συνεχόμενες φιλοφρονήσεις μεταξύ των ηγετών των δυο κρατών, αποδεικνύουν συνεχώς τις «αδελφικές σχέσεις», που γίνονται συνεχώς ισχυρότερες, εμβαθύνοντας στους τομείς της ενέργειας, της ασφάλειας και του πολιτισμού. Λίγο μετά την έναρξη του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, στο Σαρμ ελ Σέιχ πραγματοποιήθηκε μια ιστορική συνάντηση μεταξύ Αιγύπτου-Η.Α.Ε.-Ισραήλ, η οποία επικεντρώθηκε κυρίως στην παγκόσμια επισιτιστική κρίση καθώς και στον ενεργειακό τομέα. Την τελευταία δεκαετία, η συνεργασία μεταξύ Καΐρου και Άμπου

²⁹ Aftandilian Gregory, *Egyptian-Saudi Relations: Strategic Ties With Some Political Strains*, Arab Center Washington D.C., 9 February 2021. Διαθέσιμο: <https://arabcenterdc.org/resource/egyptian-saudi-relations-strategic-ties-with-some-political-strains/> (Πρόσβαση: 26/05/2023).

Ντάμπι έχει ενισχυθεί, δημιουργώντας νέες δυναμικές συνεργασιών, στον επιχειρηματικό, οικονομικό, διπλωματικό και πολιτιστικό τομέα.³⁰

Σχετικά με το Χασεμιτικό βασίλειο της Ιορδανίας, η Αίγυπτος, ιστορικά, διατηρεί ισχυρές σχέσεις. Το Αμμάν και το Κάιρο συμμετέχουν από κοινού σε πλήθος περιφερειακών και διεθνών φόρα (Αραβικό Σύνδεσμο, Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας, Ηνωμένα Έθνη), ενώ ταυτόχρονα μοιράζονται τις ίδιες ανησυχίες για την οικονομική ανάπτυξη, την πολιτική συνοχή και την περιφερειακή σταθερότητα. Η συνεχής ενίσχυση των διμερών σχέσεων αποτελεί βασικό στόχο και των δυο χωρών, όπου στα πλαίσια σύμπραξης με το Ιράκ, επιδιώκουν να αναπτύξουν τα αμοιβαία συμφέροντά τους και να αυξήσουν την οικονομική συνεργασία τους. Παράλληλα, το τριμερές αυτό αραβικό φόρουμ ενισχύει τις δράσεις του για στενή στρατιωτική συνεργασία αλλά και στον τομέα των πληροφοριών, προκειμένου να καταπολεμήσουν την τρομοκρατία στην περιφέρειά τους.³¹ Η στενή συνεργασία Ιορδανίας-Αιγύπτου, δημιουργεί έναν ισχυρό άξονα έναντι των αποσταθεροποιητικών ενεργειών στο ευαίσθητο ζήτημα της περιοχής (Παλαιστινιακό). Παράλληλα, οι δύο χώρες εξακολουθούν να επιδιώκουν την επανέναρξη των παλαιστινιο-ισραηλινών διαπραγματεύσεων, προκειμένου να καταλήξουν σε συμφωνία, για τη δημιουργία δυο ανεξάρτητων κρατών (Ισραήλ και Παλαιστίνη). Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, Κάιρο και Αμμάν έχουν ενισχύσει τους μεταξύ τους δεσμούς, οι επισκέψεις σε ανώτατο επίπεδο αξιωματούχων είναι συχνότερες από πριν, ενώ και τα δυο κράτη εργάζονται στενά προκειμένου να διατηρούν τις εξαιρετικές σχέσεις που έχουν με τα κράτη του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου.

Τέλος, κατά τη διάρκεια του 2023 παρατηρήθηκε μια σταθερή προσπάθεια αναθέρμανσης των σχέσεων Αιγύπτου-Κατάρ, μετά την τετραετή ρήξη των δεσμών τους, στον αποκλεισμό της Ντόχα.³² Οι δυο χώρες, μετά την επιστροφή στην κανονικότητα, με τη συμφωνία άρσης του αποκλεισμού, κατά την 41^η σύνοδο του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου στην πόλη Αλ-Ούλα (Al-Ula), εργάζονται

³⁰ Το 2019, εγκαινιάστηκε το παράρτημα του αιγυπτιακού πανεπιστημίου Al-Azhar στο Ντουμπάι.

³¹ Abdulaziz Kilani, *The Egypt-Iraq-Jordan Alliance: Independent Actor or Extension of GCC Regional Influence?*, The Arab Gulf States Institute in Washington, 9 September 2022.

³² Η ρήξη στις σχέσεις του Εμιράτου με τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν, τα Η.Α.Ε. και την Αίγυπτο προκλήθηκε κυρίως λόγω της ενεργής στήριξης που παρείχε στους Αδελφούς Μουσουλμάνους ανά τον κόσμο, αποτελώντας βασικό τους χρηματοδότη. Επιπρόσθετα μέσω του δορυφορικού καναλιού Al-Jazeera, το Κατάρ είχε δημιουργήσει πολλές προκλήσεις κατά της Σαουδικής Αραβίας, ενώ συνέχιζε να εμβαθύνει τις σχέσεις του, με τον μεγάλο αντίπαλο του σαουδαραβικού βασιλείου, το Ιράν.

στενά για την αποκατάσταση των σχέσεών τους, με κύριους τομείς την ενέργεια και τη γεωργία. Κυρίως όμως στον ενεργειακό τομέα, οι δυο χώρες σκοπεύουν στο προσεχές διάστημα να συνεργαστούν, προκειμένου να εξερευνηθεί ένα μέρος της αιγυπτιακής ΑΟΖ, για την πιθανή ύπαρξη υδρογονανθράκων από την QatarEnergy. Είναι γεγονός ότι και οι δυο χώρες έχουν κοινό συμφέρον από την ενίσχυση των σχέσεών τους, αφενός για το Κατάρ, γιατί χρειάζεται την υποστήριξη του Καΐρου για να προωθήσει τις μεσολαβητικές του πρωτοβουλίες στην περιοχή και αφετέρου για την Αίγυπτο, γιατί προσβλέπει στη χορήγηση νέων οικονομικών επενδύσεων από τη Ντόχα. Ωστόσο, η νέα προσπάθεια της Αιγύπτου για «μηδενικά προβλήματα» με τους γείτονές της, ενέχει και μερικά όρια, τα οποία αποτυπώνονται στην αποστασιοποίηση του Εμιράτου από τις ισλαμιστικές οργανώσεις και την σύνδεσή του, τόσο με τη Χαμάς, όσο και με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους.³³ Καταλήγοντας, οι γενικότερες συνέπειες του ρωσο-ουκρανικού πολέμου και του νέου πολέμου στη λωρίδα της Γάζας οδηγούν σε νέους διεθνείς και περιφερειακούς συσχετισμούς ισχύος και επιρροής, όπως φαίνεται και στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Μέσα λοιπόν στο νέο κλίμα που διαμορφώνεται και δημιουργεί νέες οικονομικές, ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, η Αίγυπτος προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή της και να διαχειριστεί τις τεράστιες εσωτερικές αδυναμίες της όσο και τις περιφερειακές αντιπαλότητες, που εντάσσονται πλέον σε ένα νέο πλαίσιο και δεν είναι διαχειρίσιμες με τα παλιά δεδομένα.

3. Η πολιτική της Αιγύπτου με τις μη αραβικές χώρες

Στο Ανατολικό τμήμα της Μεσογείου, σήμερα, οι νέες γεωπολιτικές συνθήκες οι οποίες προέκυψαν την επομένη των αραβικών εξεγέρσεων έχουν οδηγήσει τα κράτη του υποσυστήματος (Αίγυπτο, Ισραήλ, Ελλάδα, Κύπρο και Τουρκία) σε μια ευρύτερη αναδιαμόρφωση των σχέσεών τους. Οι εσωτερικές πολιτικές αλλαγές στα παραπάνω κράτη, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες ανακαλύψεις τεράστιων υποθαλάσσιων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, θέτουν υπό πίεση τις υπάρχουσες συμμαχικές δομές και ωθούν τις τοπικές δυνάμεις να εξισορροπήσουν η μια με την

³³ Colombo Matteo, *Egypt-Qatar Relations: Melting of the Ice?*, Italian Institute for International Political Studies, 15 September 2022. Διαθέσιμο: <https://www.ispionline.it/en/publication/egypt-qatar-relations-melting-ice-36158> (Πρόσβαση: 30/05/2023).

άλλη, αναζητώντας νέες συμμαχίες και στρατηγικές. Σαφώς και στο σταυροδρόμι Αφρικής, Ασίας και Ευρώπης, δεν εμπλέκονται μόνο οι τοπικοί παράγοντες, αλλά τα τελευταία χρόνια έχουν εστιάσει την προσοχή τους και παγκόσμιοι δρώντες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Κίνα, η Ρωσία και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Αίγυπτος ιστορικά έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, αφενός λόγω της στρατηγικής της θέσης και αφετέρου γιατί έχει διατηρήσει ισορροπημένους δεσμούς, όσο αυτό είναι εφικτό, με τις περισσότερες μη αραβικές χώρες-γείτονες. Μετά την άνοδο του Σίσι στην εξουσία, το Κάιρο αποκτά όλο και περισσότερο ενεργό ρόλο στις περιφερειακές υποθέσεις του υποσυστήματος, προβαίνει σε αρκετές διπλωματικές πρωτοβουλίες με στόχο την επίλυση περιφερειακών συγκρούσεων, ενώ παράλληλα εντείνει τις συνεργασίες με τους λοιπούς δρώντες. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένας άξονας συνεργασίας μεταξύ Αιγύπτου-Ισραήλ-Κύπρου και Ελλάδος, με βασικό κίνητρο τις από κοινού αντιλήψεις περί απειλής και συνεργασίας, αναφορικά με την Τουρκία και την εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων αντίστοιχα. Είναι βέβαιο ότι η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, μετά την άνοδο του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) και ειδικότερα η νέο-οθωμανική πολιτική του Προέδρου Ερντογάν -στήριξης ισλαμικών κόμματος και ομάδων-, έχουν οδηγήσει τις σχέσεις των δυο χωρών σε μια πάλη επικράτησης του ενός έναντι του άλλου, στο πλαίσιο του αραβικού κόσμου.

3.1 Οι σχέσεις Αιγύπτου-Τουρκίας

Το 2002, αποτελεί χρονιά ορόσημο για το πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας, καθώς το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi – AKP), ήρθε στην εξουσία, με επικεφαλής τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Υπό την ηγεσία του, η χώρα γνώρισε σημαντική οικονομική αναβάθμιση και αυξήθηκε κατακόρυφα τόσο η περιφερειακή όσο και η διεθνής εικόνα-επιρροή της. Οι θεωρητικές βάσεις αυτής, ετέθησαν από τον Αχμέτ Νταβούτογλου, γνωστές ως «δόγμα Νταβούτογλου» ή θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους», προσβλέποντας στην αξιοποίηση των γεωπολιτικών, στρατηγικών, οικονομικών και πολιτιστικών πλεονεκτημάτων της, προκειμένου να ισχυροποιήσει και να εδραιώσει την θέση της Τουρκίας, όχι μόνο σε

περιφερειακό επίπεδο, αλλά και παγκοσμίως.³⁴ Η διακυβέρνηση της χώρας από ένα ισλαμικό κόμμα, δημιούργησε σημαντικές προεκτάσεις τόσο για την ίδια τη χώρα στο εσωτερικό της (πόλωση ισλαμιστών-κεμαλιστών), όσο και στο εξωτερικό, σε μια προσπάθεια να καταστεί η χώρα ως τρίτος πόλος στη νέα Διεθνή Τάξη.³⁵

Στόχος του νέο-οθωμανικού επεκτατισμού της Τουρκίας είναι η ανάληψη ηγετικών πρωτοβουλιών εντός του αραβικού κόσμου, μέσω μιας αυτόνομης προσέγγισης των ζητημάτων της περιοχής και της ενίσχυσης των ισλαμιστών στο περιφερειακό υποσύστημα της Μέσης Ανατολής. Κινήσεις όπως η επέκταση των συνόρων στο Ιράκ και τη Συρία μέσω στρατιωτικών επεμβάσεων, με το πρόσχημα της προστασίας από τους Κούρδους και το καθεστώς Άσαντ αντίστοιχα, ενισχύουν το επιχείρημα της τουρκικής προσπάθειας για αναβίωση της πάλαι ποτέ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η μεθοδικότητα της εξωτερικής πολιτικής και η εδραίωση της παρουσίας της, ως ισχυρού παράγοντα στον παγκόσμιο χάρτη, έχουν δυσμενέσει αρκετές χώρες, οδηγώντας στη συρρίκνωση της λίστας των υποστηρικτών της.³⁶

Η κατάσταση στην ευρύτερη Ανατολική Μεσόγειο σήμερα συνεχίζει να εγείρει ανησυχίες, καθώς φαίνεται πως τα κράτη της περιοχής έχουν χωριστεί σε δυο άτυπα στρατόπεδα, στα οποία ηγούνται, Αίγυπτος και Τουρκία. Κατά την περίοδο 2002-2011, Κάιρο και Άγκυρα, εμμέσως είχαν συμφωνήσει να απομονώσουν τις οικονομικές συναλλαγές από τις πολιτικές διαφωνίες, με το μεταξύ τους εμπόριο να αποτελεί μια «win-win» συνθήκη. Ειδικότερα, τον Δεκέμβριο του 2005, οι δυο χώρες προχώρησαν στην υπογραφή συμφωνίας ελεύθερου εμπορίου (FTA), με τον συνολικό όγκο συναλλαγών μεταξύ 2007-2020 να τριπλασιάζεται και με την Τουρκία να γίνεται ένας εκ των κορυφαίων εμπορικών εταίρων της Αιγύπτου.³⁷

Μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Μουμπάρακ και κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τον Μοχάμεντ Μόρσι (2012-2013), οι δύο χώρες

³⁴ Αθανασόπουλος Παναγιώτης, «Η μεσανατολική πολιτική του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και οι αραβικές εξεγέρσεις: οι περιπτώσεις της Αιγύπτου και της Λιβύης», *Η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο Κόσμος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014, σσ. 77-85.

³⁵ Τζιάρρας Ζήνωνας και Μούδουρος Νίκος, *Η Τουρκία ως Τρίτος Πόλος στη Νέα Διεθνή Τάξη: ο ισλαμικός ευρασιανισμός, το νέο οικονομικό μοντέλο και η στρατηγική της ανατροπής*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων / Εκδόσεις Παπαζήση, 2023.

³⁶ Στο πλαίσιο προώθησης του νέο-οθωμανικού πολιτικού πλέγματος, η Τουρκία ενισχύει τους δεσμούς της με τα κράτη της ανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων, μέσω αμυντικών συνεργασιών και επενδύσεων σε διάφορους τομείς, όπως οι υποδομές, η υγεία, η παιδεία και κυρίως ο πολιτισμός.

³⁷ Adly Amr, *How Egypt and Turkey Trade Amid Tensions*, Carnegie Middle East Center, 19 October 2021. Διαθέσιμο: <https://carnegie-mec.org/2021/10/19/how-egypt-and-turkey-trade-amid-tensions-pub-85584> (Πρόσβαση: 20/05/2023).

επεδίωξαν να ενισχύσουν εξίσου και τους πολιτικούς δεσμούς τους. Η επίσκεψη Ερντογάν στην Αίγυπτο, τον Σεπτέμβριο του 2011, αποτέλεσε το έναυσμα των άριστων σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών, με την υπογραφή δώδεκα μνημονίων συνεννόησης και πρωτοκόλλων συνεργασίας σε διάφορους τομείς, με κορυφαία την κοινή δήλωση για τον σχηματισμό τουρκο-αιγυπτιακού Συμβουλίου Συνεργασίας.³⁸ Ωστόσο, το στρατιωτικό πραξικόπημα στην Αίγυπτο και η ανατροπή της Κυβέρνησης Μόρσι είχαν ως αποτέλεσμα τη χειροτέρευση των σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών για την επόμενη δεκαετία. Οι βαρυσήμαντες δηλώσεις Ερντογάν ότι: «δεν θα δεχτούμε ένα καθεστώς, το οποίο ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας με στρατιωτικό πραξικόπημα έναντι μιας εκλεγμένης δημοκρατικά κυβέρνησης» και ο χαρακτηρισμός του Αιγύπτιου Προέδρου ως: «τύραννο, δικτάτορα, και δολοφόνο των δημοκρατιών», οδήγησε στην εκατέρωθεν απέλαση των πρεσβευτών.

Οι πολιτικές επιτυχίες της Τουρκίας έδειξαν κατά τρόπο παράδοξο και τα όρια των επιδιώξεών της με την κατάρρευση των παγιωμένων περιφερειακών ισορροπιών, που προκλήθηκαν από τις πολιτικές ανατροπές των αραβικών εξεγέρσεων του 2011, με τις περισσότερες αυτών να μετατρέπονται σε πολέμους μέσω αντιπροσώπων (proxy wars). Έτσι, ενώ στην αρχή το τουρκικό καθεστώς φάνηκε να ισχυροποιείται πολιτικά, η αστάθεια και οι συγκρούσεις που επακολούθησαν, δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα, επιδεινώνοντας σημαντικά τις σχέσεις των δυο χωρών, ενώ παράλληλα, επηρέασαν τις εξελίξεις στην ευαίσθητη περιοχή της νοτιο-ανατολικής Μεσογείου. Στο νέο ενδοαραβικό Ψυχρό Πόλεμο που εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια, η Αίγυπτος και η Τουρκία έχουν βρεθεί αρκετές φορές σε αντίπαλα στρατόπεδα. Στην περίπτωση του αποκλεισμού του Κατάρ, στους εμφύλιους πολέμους της Συρίας και της Λιβύης³⁹ που μετεξελίχθηκαν σε πολέμους δι' αντιπροσώπων, ακόμα και στην Ανατολική Μεσόγειο, με την εμπλοκή της Ελλάδος και της Κύπρου. Η συνεχόμενη ενίσχυση της τουρκικής θέσης στη Λιβύη, με αποκορύφωμα την υπογραφή του - παράνομου- τουρκολιβυκού μνημονίου το 2019, οδήγησε την Αίγυπτο και τους λοιπούς περιφερειακούς δρώντες (Ελλάδα, Ιταλία, Κύπρο, Ισραήλ, Ιορδανία και Παλαιστινιακή Αρχή), να προχωρήσουν στην ίδρυση του East Med Gas Forum με

³⁸ Altunışık Meliha, "From Hopes of Cooperation to the Reality of Conflict" στο Gönül Tol and Davis Dumke, (eds), *Aspiring Powers, Regional Rivals*, Middle East Institute (MEI), Washington 2019.

³⁹ Στην περίπτωση της Λιβύης το 2019, η Αίγυπτος απείλησε να επέμβει στρατιωτικά εάν οι φιλοτουρκικές δυνάμεις προελάσουν προς την πόλη Σύρτη (κεντρική Λιβύη), θέτοντας έτσι τις δυο δυνάμεις σε τροχιά στρατιωτικής σύγκρουσης.

έδρα το Κάιρο.⁴⁰ Οι προκλήσεις και οι ανησυχίες που εγείρονται από τις πολιτικές επιλογές και προθέσεις της Τουρκίας, που γίνονται αντιληπτές ως «Νεο-Οθωμανισμός» ή «Pax Ottomanica», εγείρουν ανησυχία όχι μόνο στην Αίγυπτο, αλλά και στους λοιπούς δρώντες της Ανατολικής Μεσογείου, οι οποίοι ενισχύουν τις μεταξύ τους διπλωματικές, στρατιωτικές και οικονομικές σχέσεις, ως απάντηση στα μεγαλεπήβολα σχέδια της Άγκυρας και του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

3.2 Η τριμερής συνεργασία με την Ελλάδα και την Κύπρο

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου αποτελεί κοιτίδα πολιτισμού στο πέρασμα των αιώνων και παραμένει στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος, λόγω των πρόσφατων εξελίξεων που διαδραματίζονται στις χώρες πέριξ αυτής. Οι παγωμένες σχέσεις Αιγύπτου-Τουρκίας που αναλύθηκαν παραπάνω, οι τεταμένες σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ, Τουρκίας-Ελλάδος και Κύπρου, Λιβύης-Αιγύπτου έχουν οδηγήσει την εύθραυστη αυτή γωνιά της Μεσογείου σε μια αναδιαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των χωρών στη λεκάνη της Λεβαντίνης. Παρά τους συνεχόμενους ανταγωνισμούς και τις νέες προκλήσεις, η θαλάσσια αυτή περιοχή έχει εξελιχθεί και σε πεδίο συνεργασιών και ευκαιριών, εξαιτίας του τεράστιου υποθαλάσσιου πλούτου, που μπορεί να οδηγήσει σε μια ευκαιρία ανάπτυξης εκατέρωθεν προσεγγίσεων και συμφωνιών, με στόχο το κοινό όφελος και τη διατήρηση της σταθερότητας στην περιοχή.

Όλο το παραπάνω πλαίσιο, αλλά κυρίως το νέο-οθωμανικό όραμα της Τουρκίας, γέννησαν την ανάγκη για τριμερή συμμαχία μεταξύ Αιγύπτου, Ελλάδος και Κύπρου. Η συνεργασία αυτή έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια και έχει συμβάλει στην ενίσχυση της περιφερειακής σταθερότητας, οδηγώντας ως ένα βαθμό την Άγκυρα στο περιθώριο. Η αφετηρία της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, ανάγεται στον Απρίλιο του 2016 και από τότε, κάθε χρόνο, συνέρχεται σύνοδος κορυφής μεταξύ των τριών κυβερνήσεων. Οι βασικοί θεματικοί άξονες που απασχολούν τις τρεις χώρες είναι πρωτίστως οι αποσταθεροποιητικές δράσεις της Τουρκίας, που επιδιώκει να αλλάξει το status quo προς όφελος της, η ανακάλυψη και η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιοχής καθώς και η υλοποίηση στενής

⁴⁰ Μάξης Ιωάννης και Γεώργιος-Αλέξανδρος Σγουρός, *Γεωπολιτική ανάλυση στο ενεργειακό σύμπλοκο της Ανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών, 2020, σσ. 43-54.

συνεργασίας σε ζητήματα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και αντιμετώπισης από κοινού των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Η ανάπτυξη στενών δεσμών της Αιγύπτου με την Ελλάδα και την Κύπρο, ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στις σχέσεις της χώρας με την ΕΕ. Η τριμερής αυτή συνεργασία, μπορεί να χρησιμεύσει ως πρότυπο για ευρύτερο περιφερειακό διάλογο, μέσω συντονισμού και συνεργασίας στα πολυμερή θέματα καθώς και μέσω των προσπάθειών προώθησης των σχέσεων, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του αραβικού κόσμου. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσονται και τα έργα της ηλεκτρικής διασύνδεσης, τα οποία θα συνδέσουν τα ηλεκτρικά δίκτυα των τριών χωρών, παρέχοντας μια εναλλακτική πηγή ενεργειακού εφοδιασμού από την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου προς την Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Τα δυο υποθαλάσσια έργα διασύνδεσης, Greece-Africa Power Interconnector και GREGY, έχουν στόχο αφενός να ενισχύσουν τις ενεργειακές σχέσεις των χωρών και αφετέρου να αναδείξουν τις συμμετέχουσες χώρες σε σημαντικούς ενεργειακούς παίκτες.

Ειδικότερα, το έργο GREGY-Elica Interconnector, μέσω του οποίου θα δημιουργηθεί η ηλεκτρική διασύνδεση Ελλάδος-Αιγύπτου, θα αλλάξει τα δεδομένα στην περιοχή, αναβαθμίζοντας το ρόλο της Αιγύπτου, ως σημαντικού ενεργειακού εταίρου για την Ελλάδα αλλά και κατ' επέκταση για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το έργο αυτό στόχο έχει να βοηθήσει στην κυκλικότητα της ενέργειας και στην ανάπτυξη μοντέλων κυκλικής οικονομίας, συμβάλλοντας στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης και στην ταχύτερη μετάβαση σε μια πράσινη οικονομία. Ο Όμιλος Κοπελούζου, πρωτοστατεί στην επίτευξη του έργου, συνολικού προϋπολογισμού 4.2 δισ. ευρώ, με στόχο τη μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ της Αιγύπτου, κατευθείαν στην Αττική.⁴¹ Το στρατηγικής σημασίας αυτό ενεργειακό έργο θα ξεπεράσει τα σύνορα των δυο χωρών, εμπλέκοντας ταυτόχρονα και την ΕΕ, της οποίας η ενεργειακή στρατηγική προς τον εξηλεκτρισμό των ενεργειακών συστημάτων και την τροφοδότησή τους με καθαρή πράσινη ενέργεια, αποτελεί προτεραιότητα, με σκοπό την ταχύτατη διεξόδυση των ΑΠΕ και την απεξάρτηση της Ευρώπης, από τα ορυκτά καύσιμα και κατ' επέκταση από τη ρωσική εξάρτηση.

⁴¹ Το έργο στοχεύει στη μεταφορά 3.000 μεγαβάτ πράσινης ηλεκτρικής ενέργειας από την Αίγυπτο στην Ελλάδα, κάτι που ισοδυναμεί με 4,5 bcm φυσικού αερίου ετησίως, μειώνοντας ταυτόχρονα τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα κατά 10 εκατ. τόνους ετησίως. Σχετικά με το έργο, βλέπε Copelouzos Group, Ηλεκτρική Διασύνδεση "GREGY". Διαθέσιμο: https://www.copelouzos.gr/service/diasyndesi_elladas_aigyptou (Πρόσβαση: 29/12/2023).

Το σύστημα συνεργασίας και διαβουλεύσεων που έχουν υιοθετήσει τα τρία κράτη, αποτελεί για την Ευρώπη το σωστό μήνυμα προς τη διευθέτηση των κρίσιμων ζητημάτων που διαιωνίζονται και προκαλούν προστριβές. Η οριοθέτηση της ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδος και Αιγύπτου (2020) σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS),⁴² επικυρώνει τη νομική βάση για την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων Αθήνας- Καΐρου. Οι οριοθετήσεις μεταξύ των τριών κρατών καθιστούν ισχυρή τη συνεργασία μεταξύ τους όσον αφορά τους υδρογονάνθρακες και την ενέργεια, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλουν στην περιφερειακή σταθερότητα και ασφάλεια, αποτελώντας παράδειγμα προς μίμηση και από τους λοιπούς δρώντες της περιοχής. Όσον αφορά το Κυπριακό Ζήτημα, το οποίο, με την πάροδο των δεκαετιών, το ενδιαφέρον για την εξέλιξή του ατονεί, η Αίγυπτος και η Ελλάδα υποστηρίζουν σθεναρά την προοπτική μιας δίκαιης, συνολικής και βιώσιμης διευθέτησης, σύμφωνα με τα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών που απαιτούν διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία με ενιαία κυριαρχία, ενιαία διεθνή προσωπικότητα και ενιαία ιθαγένεια.⁴³

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η τριμερής συνεργασία Αιγύπτου-Ελλάδος-Κύπρου, αποτελεί μια νέα εποχή περιφερειακής συνεργασίας σε σημαντικά ζητήματα πέραν των διενέξεων στην Ανατολική Μεσόγειο, όπως η ασφάλεια, η ενέργεια, η οικονομία, η μετανάστευση και η τρομοκρατία.⁴⁴ Οι βασικοί πυλώνες και οι στόχοι της τριμερούς σχέσης εκφράστηκαν σε δύο πολιτικά έγγραφα, τη Διακήρυξη του Καΐρου και τη Διακήρυξη της Λευκωσίας, που εκδόθηκαν τον Νοέμβριο του 2014 και τον Νοέμβριο του 2015, αντίστοιχα. Χαρακτηριστικά, η Διακήρυξη του Καΐρου περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την προώθηση των ειρηνικών λύσεων στα ανοιχτά ζητήματα της ευρύτερης Μέσης Ανατολής (Παλαιστινιακό, Κυπριακό, Συρία, Λιβύη), τη σύμφιξη των κρατικών σχέσεων προς όφελος των λαών και την από κοινού αντιμετώπιση των προκλήσεων του 21^{ου} αιώνα. Από την άλλη μεριά, η Διακήρυξη της Λευκωσίας αναφέρεται κυρίως στην πραγματοποίηση διαπραγματεύσεων σχετικά με την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών μεταξύ των

⁴² Αίγυπτος και Κύπρος έχουν οριοθετήσει ΑΟΖ από το 2003.

⁴³ Κεφαλά Βιβή, «Το Κυπριακό, τα ενεργειακά αποθέματα της Ανατολικής Μεσογείου και η περιφερειακή σταθερότητα», στο Περράκης Στέλιος, Τσάλτας Γρηγόρης και Κεφαλά Βιβή, *Διεθνής Πολιτική και Διεθνείς Οργανισμοί σε έναν κόσμο που αλλάζει*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2023, σσ. 259-273.

⁴⁴ Shama Nael, “Between Alliance and Entente: The Egyptian-Greek-Cypriot Partnership” στο Tziarras Zenonas, *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, PRIO Cyprus Centre, PCC Reports 3/2019, σσ. 95-107.

τριών χωρών, στην προώθηση σταθερότητας στην Ανατολική Μεσόγειο και τέλος την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Ωστόσο, παρά την συντονισμένη τριμερή προσπάθεια, η κατάσταση στην περιοχή παραμένει τεταμένη, καθώς άλλες χώρες εκφράζουν αντιδράσεις και ασκούν διεκδικήσεις σε σχέση με την ΑΟΖ και τους ενεργειακούς πόρους της Ανατολικής Μεσογείου. Όμως, οι προσπάθειες διπλωματίας και διαλόγου παραμένουν σημαντικές για την επίλυση των διαφορών και την προαγωγή της ειρήνης και της σταθερότητας στους νέους καιρούς των ιμπεριαλιστικών πολέμων και της δυστοπίας.

3.3 Οι σχέσεις Αιγύπτου-Ισραήλ

Η Αίγυπτος για χρόνια αποτελούσε τη χώρα πρώτης γραμμής στον πόλεμο που είχε κηρύξει ο αραβικός κόσμος κατά του Ισραήλ. Με την αποχώρηση των Βρετανών από την Παλαιστίνη και την ανακήρυξη του κράτους του Ισραήλ (1948), ξεκινά μια μακρόχρονη ιστορία ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο πόλεμος του 1956 (εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ) και η στρατιωτική επιτυχία της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και του Ισραήλ μετατράπηκε σε πολιτική πανωλεθρία με την επέμβαση των δυο υπερδυνάμεων (Η.Π.Α. και Σοβιετική Ένωση). Επιπλέον, τα αποτελέσματα του πολέμου των «Έξι Ημερών» του 1967 υπήρξαν καθοριστικά, του οποίου, τα εδαφικά σημάδια αποτυπώνονται έως και σήμερα,⁴⁵ καθώς και ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ το 1973. Η πολιτική του Προέδρου Σαντάτ να στραφεί προς τη Δύση και να εξομαλύνει τις σχέσεις του με το Ισραήλ, οδήγησαν στη σύναψη ειρήνης του Καμπ Ντέιβιντ το 1979, βάση της οποίας επιστράφηκε η χερσόνησος του Σινά στην Αραβική Δημοκρατία της Αιγύπτου. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης, οι σχέσεις των δυο χωρών βελτιώθηκαν σημαντικά, ενώ παράλληλα συνεργάζονται στενά σε διάφορους τομείς, όπως η ασφάλεια και η οικονομία.

⁴⁵ Το Ισραήλ με τον πόλεμο αυτό κατέλαβε τη χερσόνησο του Σινά μέχρι την διώρυγα του Σουέζ, τη λωρίδα της Γάζας, την ανατολική Ιερουσαλήμ, την ευθύνη της οποίας είχε η Ιορδανία, τη Δυτική Όχθη, την οποία ήλεγχε το Αμμάν, καθώς και τα υψίπεδα του Γκολάν από τη Συρία. Το Νοέμβριο του 1967, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, εξέδωσε την απόφαση 242, η οποία πρόβλεπε την απόσυρση των στρατευμάτων του Ισραήλ από τα κατεχόμενα εδάφη.

Βλέπε, UN Security Council Resolution 242 (22/11/1967). <https://ecf.org.il/issues/issue/121> (Πρόσβαση: 10/08/2021).

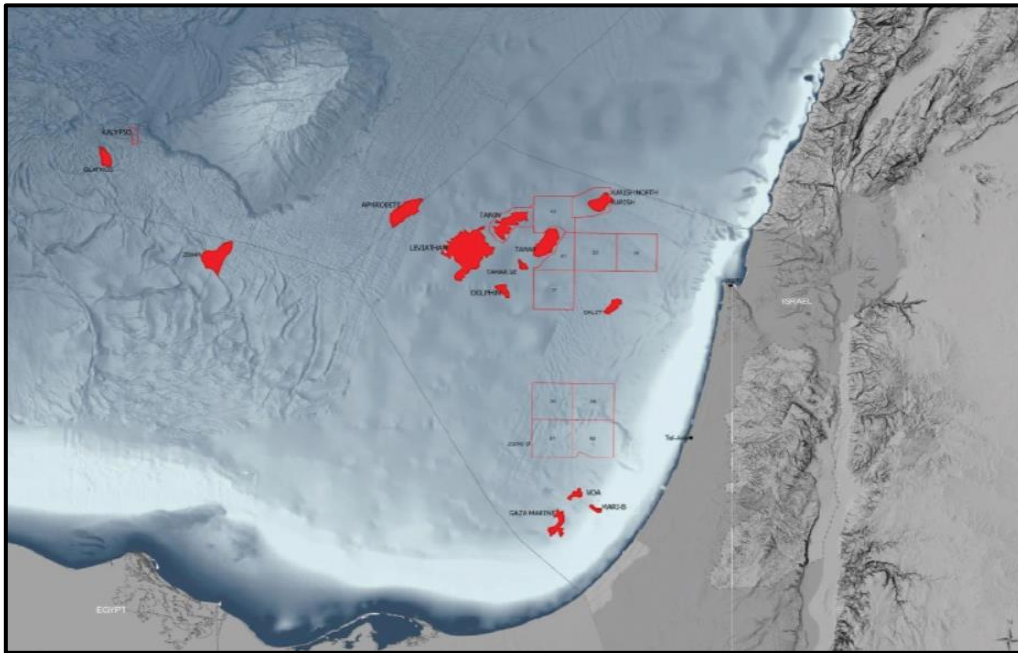
Μέσα στο γενικότερο πλαίσιο συνεργασίας και συντονισμού, υπήρξε και η διετής αρνητική τάση στις σχέσεις τους, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Αίγυπτου από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, όπου οι σχέσεις των δυο χωρών παρουσίαζαν αυξημένες τάσεις εχθρότητας και έλλειψης εμπιστοσύνης. Με την επιστροφή του στρατού στα πολιτικά δρώμενα της Αιγύπτου, οι δύο χώρες έχουν λάβει μέτρα για να ενισχύσουν τους μεταξύ δεσμούς τους, με τον Πρόεδρο Σίσι να έχει χαρακτηριστεί ως «ο πιο φιλο-ισραηλινός πρόεδρος που είχε ποτέ η Αίγυπτος».⁴⁶ Η στενή σχέση των δυο χωρών έχει εντείνει τις κοινές προσπάθειες για την αντιμετώπιση των περιφερειακών προκλήσεων, όπως της τρομοκρατίας, κυρίως στη Χερσόνησο του Σινά, αναλαμβάνοντας μέτρα όπως: ενίσχυση της ανταλλαγής πληροφοριών, διεξαγωγή κοινών στρατιωτικών ασκήσεων κατά μήκος των κοινών συνόρων τους και συστηματική συνεργασία με τους λοιπούς δρώντες στην περιοχή. Επιπρόσθετα, το Κάιρο συνεχίζει ενεργά να διαδραματίζει τον ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών, προκειμένου να μπορέσει να βρεθεί η χρυσή τομή στην επίλυση της «καρδιάς» των προβλημάτων στη Μέση Ανατολή.⁴⁷ Αν και η πρόοδος είναι περιορισμένη, ωστόσο η εμπλοκή της Αιγύπτου, αποδεικνύει την αποφασιστικότητά της να προωθήσει τον διάλογο μεταξύ των δύο πλευρών για την εξεύρεση δίκαιης λύσης.

Στον τομέα της οικονομίας, οι δυο χώρες έχουν συνάψει σημαντικές συμφωνίες, ενισχύοντας τις εμπορικές τους σχέσεις, ειδικότερα στους τομείς του φυσικού αερίου και της γεωργίας. Τα τελευταία χρόνια, η Αίγυπτος έχει καταστεί σημαντικός εισαγωγέας ισραηλινού φυσικού αερίου, σε μια προσπάθεια της χώρας να καταστεί σημαντικός ενεργειακός κόμβος τόσο στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ιστορική συμφωνία, το 2015, μεταξύ της ισραηλινής εταιρείας φυσικού αερίου, Noble Energy, και της αιγυπτιακής, Egyptian Natural Gas Holding Company (EGAS), για την πώληση φυσικού αερίου από το Ισραήλ στην Αίγυπτο. Στο ίδιο πλαίσιο μπορούν να ενταχθούν και οι συμφωνίες του Φεβρουαρίου του 2018, όπου η ισραηλινή Delek Drilling και η αμερικανική Noble Energy υπέγραψαν για την πώληση αερίου στην εταιρεία Dolphinus Holdings της Αιγύπτου. Παρά τα προβλήματα που εμφανίστηκαν κατά τη

⁴⁶ Τόμσον Τζέϊσον, *Ιστορία της Αιγύπτου: από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα: Εκδόσεις Φορμιγξ, 2021, σσ. 377-379.

⁴⁷ Με πιο πρόσφατη τη συνάντηση στο Σάρμ ελ-Σέιχ, στις 26 Φεβρουαρίου, με στόχο να υποστηριχθεί ο διάλογος ανάμεσα στην παλαιστινιακή και την ισραηλινή πλευρά ενόψει και του Ραμαζανιού.

διάρκεια των τελευταίων ετών, στις 14 Ιανουαρίου του 2020 ξεκίνησε η ροή ισραηλινού φυσικού αερίου προς την Αίγυπτο. Η ίδρυση Ρυθμιστικής Αρχής στην Αίγυπτο και ο νόμος 196/2017 της αιγυπτιακής νομοθεσίας, έδωσε την απαραίτητη νομιμοποίηση για τη συνεργασία Αιγύπτου-Ισραήλ στον τομέα των φυσικών πόρων προς όφελος της ενεργειακής ασφάλειας του Καΐρου.⁴⁸

Εικόνα 7: Σημαντικά ενεργειακά ισραηλινά κοιτάσματα. Πηγή: *Energean*.

Ωστόσο, η νέα σύγκρουση Ισραηλινών και Παλαιστινίων στη Γάζα (Οκτώβριος 2023) επηρεάζει σημαντικά τον ενεργειακό τομέα της Αιγύπτου, καθώς οι ροές ισραηλινού φυσικού αερίου δια μέσου των αγωγών East Mediterranean και Arab Gas Pipeline, έχουν μειωθεί αισθητά, δημιουργώντας φόβους στο Κάιρο για μια πιθανή επιστροφή της ενεργειακής κρίσης που γνώρισε η χώρα την περίοδο 2012-2013.⁴⁹ Παράλληλα, οι συγκρούσεις στη Γάζα εντείνουν τις διεθνείς ανησυχίες για εξάπλωση της κρίσης πέρα από τα στενά όρια της λωρίδας, καθώς για την Αίγυπτο ειδικότερα, μια ενδεχόμενη μετεγκατάσταση Παλαιστίνιων προσφύγων στη χερσόνησο του Σινά θα αποτελούσε ένα δυσβάστακτο οικονομικό και πολιτικό βάρος,

⁴⁸ Με βάση τις εν λόγω συμφωνίες, η *Dolphinus* πρόκειται να εισάγει φυσικό αέριο από το Ισραήλ, αξίας 15 δισ. δολαρίων, σε χρονικό ορίζοντα δεκαετίας. Βλ., Μάξης Ιωάννης και Γεώργιος-Αλέξανδρος Σγουρός, *op.cit.*, σσ. 20-21.

⁴⁹ Liga Aldo, *From Dark to Light, to Dark? Egypt's Energy Sector in Times of Uncertainty*, Institute for International Political Studies, 11 December 2023. Διαθέσιμο: <https://www.ispionline.it/en/publication/from-dark-to-light-to-dark-egypts-energy-sector-in-times-of-uncertainty-156268> (Πρόσβαση: 30/12/2023).

καθώς γνωρίζει από τα παραδείγματα της Ιορδανίας και του Λιβάνου ότι η έλευση Παλαιστινίων προσφύγων στο έδαφός της δεν θα είναι προσωρινή. Η συνεχιζόμενη ανθρωπιστική κρίση στη Γάζα, ενέχει τον κίνδυνο για την κυβέρνηση Σίσι να μετατραπεί σε καταλύτη αντιδράσεων εναντίον του καθεστώτος, με πρωτοβουλίες και δράσεις κυρίως στα βόρεια της χερσονήσου του Σινά. Ωστόσο, οι πρωτοβουλίες της χώρας, στα πλαίσια του Συμβουλίου Ισλαμικής Συνεργασίας και του Αραβικού Συνδέσμου, για κατάπαυση του πυρός στη λωρίδα της Γάζας, αποτελούν μια μεγάλη ευκαιρία να επιστρέψει η χώρα στο προσκήνιο των ευρύτερων γεωπολιτικών διεργασιών.

Συνοψίζοντας, η σχέση Αιγύπτου και Ισραήλ, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τον Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι, έχει γνωρίσει σημαντική πρόοδο. Οι δύο χώρες, εστιάζοντας στη σωστή εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων, έχουν τη δυνατότητα να γίνουν σημαντικοί παραγωγοί και εξαγωγείς ενέργειας, ενισχύοντας έτσι την οικονομία τους, δημιουργώντας ταυτόχρονα νέες ευκαιρίες για επενδύσεις και περαιτέρω ανάπτυξη στην περιοχή. Η γενικότερη κατάσταση στην Ανατολική Μεσόγειο, ωστόσο, παραμένει αμφίβολη και περίπλοκη λόγω των γεωπολιτικών διεκδικήσεων, των διενέξεων και των διαφωνιών σχετικά με την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των υποθαλάσσιων κοιτασμάτων. Παράλληλα, μετά και τη νέα σύγκρουση στην λωρίδα της Γάζας, η κατάσταση φαίνεται να βγαίνει εκτός ελέγχου, καθώς για την Αίγυπτο δημιουργούνται νέα διλήμματα σχετικά με την παροχή βοήθειας στον δοκιμαζόμενο παλαιστινιακό λαό και με τη στάση της χώρας απέναντι σε έναν ισχυρό σύμμαχο, όπως είναι το Ισραήλ από το 1979 κι έκτοτε. Παρά ωστόσο την έκρυθμη κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η Αίγυπτος θα συνεχίσει να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις νέες διεργασίες που συντελούνται με φόντο τους ενεργειακούς πόρους πέριξ της θαλάσσιας αυτής περιοχής.

4. Οι φυσικοί πόροι στην Ανατολική Μεσόγειο

Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, ανάμεσα σε τρεις ηπείρους (Ευρώπη, Ασία, Αφρική), η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί ένα πολύτιμο σταυροδρόμι συνάντησης Ανατολής και Δύσης, τριών παγκόσμιων θρησκειών (Χριστιανισμός, Ιουδαϊσμός και

Ισλάμ) και αναρίθμητων εμπορικών συναλλαγών. Τα τελευταία χρόνια, το παγκόσμιο ενδιαφέρον στράφηκε προς αυτήν την εύθραυστη γωνιά της Μεσογείου, εξαιτίας της ανακάλυψης των τεράστιων ποσοτήτων πηγών ενέργειας και της πιθανότητας υπαρξής κι άλλων ανεξερεύνητων. Οι νέες αυτές πηγές ενέργειας συνιστούν για τα κράτη της περιοχής έναν ισχυρό οικονομικό παράγοντα στην προσπάθειά τους να εξαρτώνται ενεργειακά λιγότερο από άλλους δρώντες και ταυτόχρονα να μπορούν να εξάγουν τα πολύτιμα αυτά αγαθά προς όφελος της κοινωνίας τους. Παράλληλα όμως, αποτελούν και εστίες συγκρούσεων συμφερόντων, με αποτέλεσμα να υπάρχει ορατός κίνδυνος να επηρεαστεί η υπάρχουσα ευαίσθητη ή και εύθραυστη ισορροπία δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή.

Η Αίγυπτος, που αποτελεί χώρα ορόσημο για την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, σήμερα έχει αποκτήσει και σημαντική γεωοικονομική βαρύτητα, δεδομένου ότι στην Αποκλειστική Οικονομική της Ζώνη (ΑΟΖ) το 2015, ανακαλύφθηκαν τεράστια υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου. Η αρχή των μεγάλων ανακαλύψεων στην Ανατολική Μεσόγειο έγινε το 2009-2010, εντός της ισραηλινής ΑΟΖ, όπου και ανακαλύφθηκαν τα μεγάλα κοιτάσματα φυσικού αερίου «Ταμάρ» και «Λεβιάθαν», και εν συνεχεία το 2011 εντός της κυπριακής ΑΟΖ, ανακαλύφθηκε το κοιτάσμα «Αφροδίτη», ενώ αργότερα ανακαλύφθηκαν κι άλλα κοιτάσματα. Ωστόσο, η αστάθεια που χαρακτηρίζει την περιοχή και η οποία διογκώθηκε την επομένη των αραβικών εξεγέρσεων σε συνδυασμό με την αυξανόμενη στρατιωτική παρουσία των άλλων εξω-περιφερειακών δυνάμεων, όπως οι Η.Π.Α. και η Ρωσία, καθώς επίσης και η ανακάλυψη σημαντικότερων ποσοτήτων υδρογονανθράκων στην περιοχή της Λεβαντίνης, δημιουργούν μια νέα δυναμική στο πεδίο της γεωοικονομίας που θα μπορούσε να δράσει ως καταλύτης για να προκαλέσει αντιπαράθεση και συγκρούσεις αλλά επίσης σταθερότητα και συνεργασίες.⁵⁰

⁵⁰ Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «Η Ελλάδα στην Ανατολική Μεσόγειο» στο Αθανασοπούλου Εκάβη και Τσαρδανίδης Χαράλαμπος και Φακιολάς Ευστάθιος (επιμ.), *Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας: επιλογές & προσδοκίες στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2020, σσ. 367-371.

Gas field	Country	Year of discovery	Resources
Tamar	Israel	2009	280 bcm (Gross mean resources)
Leviathan	Israel	2010	620 bcm (Gross mean resources)
Aphrodite	Cyprus	2011	140 bcm (Gross mean resources)
Zohr	Egypt	2015	850 bcm (Potential of lean gas in place)

Data sources: Noble Energy and Eni (2015) [bcm: billion cubic metres].

Εικόνα 8: Οι ανακαλύψεις φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο.

Πηγή: *Bruegel.org*⁵¹

4.1 Το φυσικό αέριο στην ΑΟΖ της Αιγύπτου

Στον ενεργειακό κόσμο του 21^{ου} αιώνα, ο έλεγχος των υδρογονανθράκων καθώς και των διαδρομών μεταφοράς και δομών επεξεργασίας τους μεταφράζεται σε γεωπολιτική ισχύ για ορισμένους και οικονομικό μειονέκτημα για άλλους. Συνεπώς, η ενεργειακή ασφάλεια σήμερα, δηλαδή ο σταθερός και επαρκής ενεργειακός εφοδιασμός, αποτελεί συνδυαστικό κρίκο με την εθνική ασφάλεια, επιβίωση και ισχύ. Οι φυσικοί πόροι των μεσανατολικών κρατών, κυρίως οι υδρογονάνθρακες και το νερό, είναι άνισα κατανομημένοι, πράγμα που έχει αποτελέσει κατά το παρελθόν αιτία τριβών και εντάσεων μεταξύ τους. Πράγματι, η άνιση κατανομή των φυσικών πόρων γίνεται ιδιαίτερα αισθητή, όσον αφορά τις ενεργειακές πηγές και κατ' επέκταση την οικονομική ισχύ των κρατών, με τα μεγαλύτερα γνωστά αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου να βρίσκονται συγκεντρωμένα στον αραβοπερσικό Κόλπο.⁵²

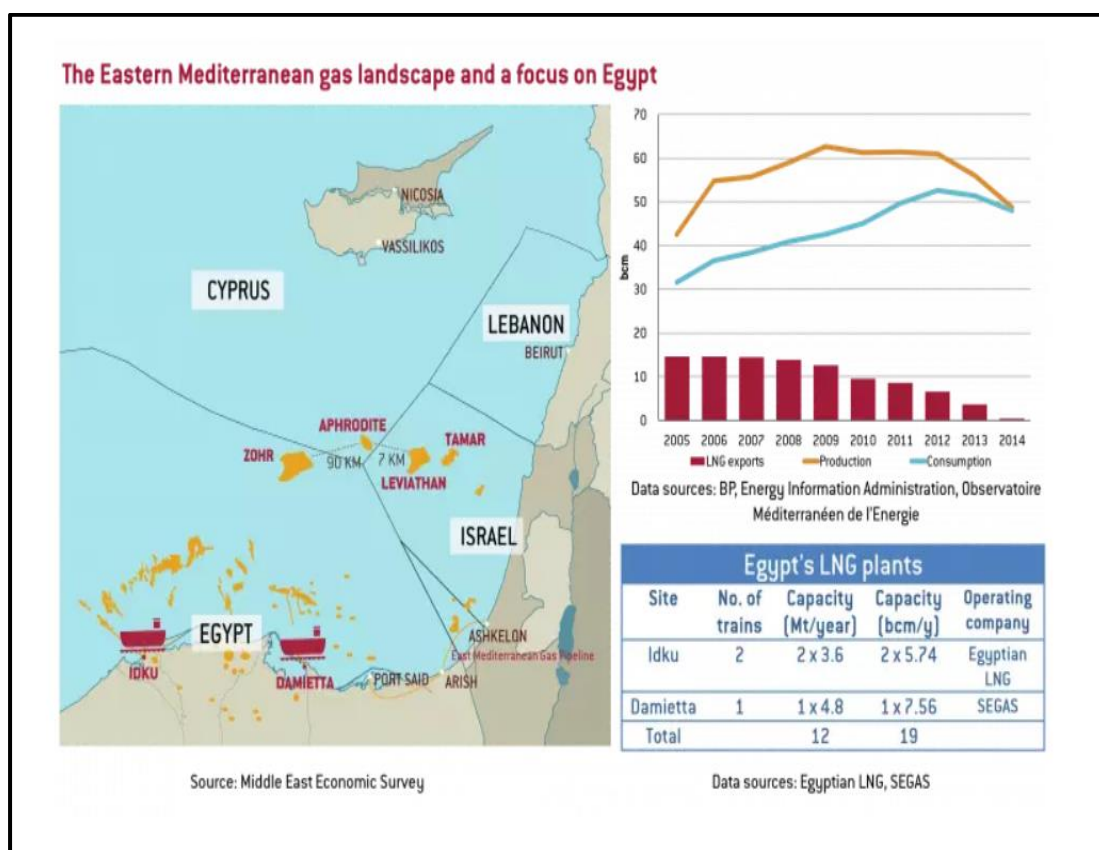
Ωστόσο, παρά την άνιση κατανομή των φυσικών πόρων, η Αίγυπτος διαθέτει σημαντικές ποσότητες εξ αυτών στο έδαφός της. Σημαντικά στοιχεία για τη χώρα αποτελούν τα εξής (παγκοσμίως):

-Είναι 26^η, σε παραγωγή πετρελαίου

⁵¹ Διαθέσιμο στο: <https://www.bruegel.org/blog-post/egypt-catalyst-new-eastern-mediterranean-gas-hub> (Πρόσβαση: 30/04/2023).

⁵² Κεφαλά Βιβή, *Διεθνής Πολιτική στη Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2021, σσ. 82-86.

- Είναι 13^η, σε παραγωγή φυσικού αερίου
- Είναι 39^η, σε παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και ειδικότερα:
 - 28^η, σε παραγωγή αιολικής ενέργειας
 - 31^η, σε παραγωγή ηλιακής ενέργειας
- είναι 24^η, σε παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.
- και τέλος είναι 11^η, σε εξαγωγή υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG), διαθέτοντας δύο μεγάλους τερματικούς σταθμούς στη Νταμίετα και στο Ιντού.⁵³

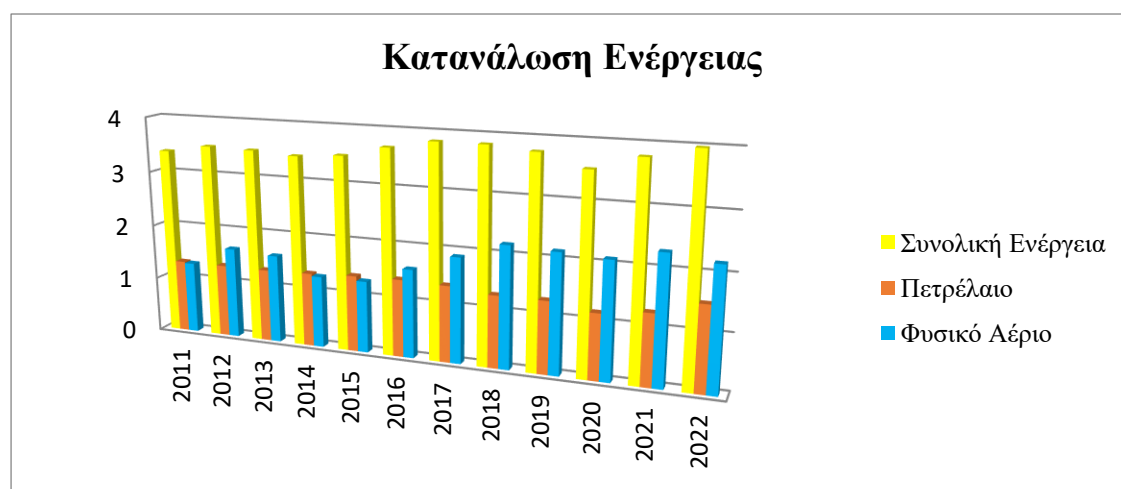

Εικόνα 9: Εγκαταστάσεις υγροποίησης φυσικού αερίου στην Αίγυπτο και τα κοιτάσματα στην Ανατολική Μεσόγειο. Πηγή: Bruegel.org

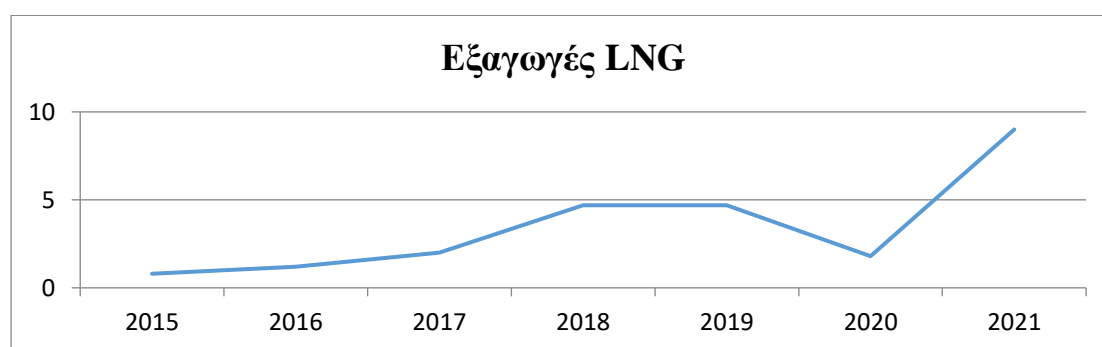
Η ανακάλυψη του τεράστιου κοιτάσματος «Zor» (850 δισ κυβικών μέτρων) το 2015 στην αιγυπτιακή ΑΟΖ, από την εταιρεία ENI, έμελλε να αλλάξει τις δυσσίωνες προβλέψεις για το ενεργειακό μέλλον της χώρας. Το Δεκέμβριο του 2018, η χώρα ανακοίνωσε την εγχώρια επάρκεια σε φυσικό αέριο, κυρίως από την εκμετάλλευση του κοιτάσματος «Zor» και των λοιπών κοιτασμάτων στο Δέλτα του Νείλου.

⁵³ Σχετικά με ειδικότερα στοιχεία, βλ., BP, *Statistical Review of World Energy 2022*, 71th edition και International Gas Union (IGU), 6 July 2022.

Επιπρόσθετα, οι σημαντικές ανακαλύψεις σαράντα τριών κοιτασμάτων αργού πετρελαίου και δεκαοκτώ κοιτασμάτων φυσικού αερίου το 2018, ενδυνάμωσαν τον στρατηγικό ρόλο της Αιγύπτου και την οικονομία της. Σήμερα, το βασικό ενεργειακό μίγμα της χώρας συντίθεται από το φυσικό αέριο σε ποσοστό 57% και από το πετρέλαιο σε ποσοστό 36%, με το πρώτο να αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του ενεργειακού της τομέα, δίνοντας την ευκαιρία στη χώρα να μετατρέψει το πλεόνασμά της σε οικονομικό κέρδος, εξάγοντας υγροποιημένο φυσικό αέριο (LNG), με κύριους αποδέκτες την Κίνα, την Ινδία και την Τουρκία.⁵⁴

Διάγραμμα 4: Κατανάλωση ενέργειας στην Αίγυπτο. Πηγή: BP, 2022.

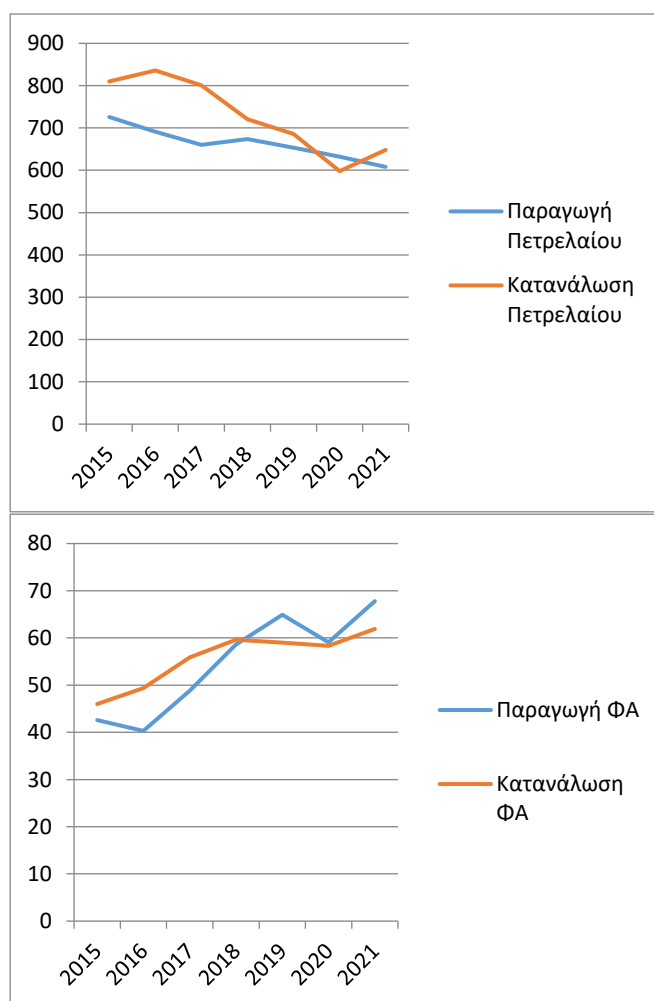

Διάγραμμα 5: Εξαγωγές LNG της Αιγύπτου (σε δις κυβικών μέτρων). Πηγή: BP, 2022.

Η Αίγυπτος θα συνεχίσει να αποτελεί μια από τις τρεις μεγαλύτερες παραγωγούς φυσικού αερίου στην Αφρική (μαζί με την Αλγερία και τη Νιγηρία), στρέφοντας παράλληλα το βλέμμα και στην επένδυση των ανανεώσιμων πηγών

⁵⁴ Energy Information Administration (eia), “Country Analysis Executive Summary: Egypt”, 4 April 2022.

ενέργειας, όπου μαζί με τη Μαυριτανία και το Μαρόκο, θα συνεχίσουν να ηγούνται στα έργα εκμετάλλευσης των ΑΠΕ στην αφρικανική ήπειρο. Η χώρα προχωρά ενεργά στον προγραμματισμό νέου γύρου αδειοδοτήσεων για την ανακάλυψη κι άλλων πιθανών πηγών ενέργειας, είτε στο έδαφός της (στην έρημο κυρίως) είτε υποθαλάσσια. Γίνεται κατανοητό ότι το μέλλον του ενεργειακού τομέα της Αιγύπτου θα εξαρτηθεί από το βάθος, τον συντονισμό και την υλοποίηση των κυβερνητικών πολιτικών, καθώς και από την ικανότητα της χώρας να συνεργαστεί και να υλοποιήσει τις δεσμεύσεις της, σε όλα τα επίπεδα και με (όλα) τα γειτονικά κράτη.⁵⁵

Διάγραμμα 6: Παραγωγή και Κατανάλωση Πετρελαίου (βαρέλια την ημέρα) και Φυσικού Αερίου (σε δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα) στην Αίγυπτο. Πηγή: BP, 2022.

⁵⁵ Η Αίγυπτος έχει συνάψει συμφωνίες με την Κύπρο και το Ισραήλ, προκειμένου να λαμβάνει το πλεόνασμά τους στα συγκροτήματα υδροποίησης φυσικού αερίου της Αιγύπτου (Idku και Damietta), με το Κάιρο στη συνέχεια να το υδροποιεί και να το εξάγει στην ΕΕ. Gomaah Ahmed, “How Egypt benefits from gas agreement with Israel”, *Al-Monitor*, 25 February 2021. Διαθέσιμο: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/egypt-israel-gas-agreement-leviathan-eastmed.html> (Πρόσβαση: 02/05/2023).

Ωστόσο, παρά τη δυναμική των παραπάνω στοιχείων και τη σημαντική ροή χρημάτων προς τη χώρα από τις χώρες του Συμβουλίου Ασφαλείας του Κόλπου (ΣΣΚ) σε μετρητά, δάνεια και αποστολές πετρελαίου, η οικονομία της χώρας παραμένει σε στενωπό.⁵⁶ Ειδικά μετά το 2013, η χώρα αντιμετωπίζει έναν συνδυασμό κοινωνικοπολιτικών αναταραχών και οικονομικής αστάθειας (αύξηση πληθυσμού, πληθωρισμό κ.ά.), οδηγώντας την κυβέρνηση του Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι, στην έναρξη και υποστήριξη ενός φιλόδοξου σχεδίου μεταρρυθμίσεων προκειμένου να αντεπεξέλθει στην αυξανόμενη ενεργειακή ζήτηση.⁵⁷ Ενώ η χώρα στηρίζεται εξ ολοκλήρου στο φυσικό αέριο και το πετρέλαιο, στοχεύει ενεργά στην εκμετάλλευση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας που διαθέτει, εντείνοντας την επόμενη διετία τα έργα για την αξιοποίηση της ηλιακής ακτινοβολίας στις απέραντες δυτικές ερήμους, της δυναμικής του ανέμου κατά μήκος του Σουέζ και της υδροηλεκτρικής ενέργειας από τον ποταμό Νείλο. Στόχος της χώρας είναι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας να αποτελούν το 42% μέχρι το 2030, το 55% μέχρι το 2035 και το 61% μέχρι το 2040 (45% ηλιακή και 13% αιολική).⁵⁸

Είναι εμφανές ότι η Αίγυπτος, εξαιτίας της ιδιαίτερης γεωγραφικής της θέσης, του σημαντικότερου κύρους που κατέχει στον αραβικό κόσμο αλλά και των πολλών ενεργειακών ανακαλύψεων στην επικράτειά της, αποτελεί τον νέο ισχυρό κόμβο μεταφοράς και διέλευσης ενέργειας, στο ευρύτερο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου. Ένα πλούσιο σε υδρογονάνθρακες υποσύστημα που, ωστόσο, ταλαιπωρείται από την ιδιαιτερότητα κατανομής του κυριότερου αγαθού στον κόσμο, του νερού. Στην περίπτωση της Αιγύπτου, τα νερά του Νείλου, τα οποία μοιράζεται με το γειτονικό Σουδάν και την Αιθιοπία, αποτελούν για την ίδια το κυριότερο στήριγμα, τόσο για την υδροηλεκτρική της ενέργεια όσο και για την ίδια της την ύπαρξη. Είναι σαφές ότι οι πρόσφατες εξελίξεις στο περιφερειακό υποσύστημα του Νείλου (βορειοανατολική Αφρική) και τα μεγάλα φράγματα που κατασκευάζει η Αιθιοπία στον Γαλάζιο Νείλο συνεχίζουν να προκαλούν έντονη ανησυχία στο Κάιρο.

⁵⁶ Το 2016, η χώρα πήρε δάνειο ύψους 12 δισ. δολαρίων από το ΔΝΤ και το 2022 δάνειο 3 δισ. δολαρίων.

⁵⁷ Καρμπούζ Σοχμπέτ, «Η Αίγυπτος μπορεί να αναστρέψει την ζοφερή ενεργειακή της εικόνα», στο Στεργίου Ανδρέας, *Σύγκρουση και ευημερία: Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019, σσ. 219-245.

⁵⁸ African Energy Chamber, *The State of African Energy 2023*, Johannesburg, South Africa, 5 March 2023, σ. 59-65.

Ο Νείλος δεν είναι μόνο η κύρια πηγή των επιφανειακών υδάτων της Αιγύπτου, αλλά και αναπόσπαστο μέρος του πολιτισμού και της κουλτούρας της.

4.2 Το νερό, ως μήλον της Έριδος μεταξύ Αιγύπτου-Σουδάν-Αιθιοπίας

Σήμερα, η κατάσταση που επικρατεί στη βορειοανατολική πλευρά της Αφρικής εγείρει έντονη ανησυχία στη Διεθνή Κοινότητα, καθώς οι συνεχόμενες διενέξεις για την κατανομή των υδάτων, αποτελούν κινητήρια δύναμη πιθανών συγκρούσεων. Οι τριβές και οι εντάσεις για τα ύδατα θεωρούνται ότι συγκαταλέγονται ανάμεσα στις πιθανές συρράξεις του αιώνα μας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα για την ευρύτερη περιοχή να αποτελεί η διαμάχη Τουρκίας από τη μια πλευρά και Συρίας-Ιράκ από την άλλη, για την αυθαίρετη κατακράτηση των υδάτων των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, στην οποία προέβη μονομερώς η Άγκυρα.⁵⁹ Για την Αίγυπτο ο Νείλος, ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός παγκοσμίως που επηρεάζει δέκα χώρες,⁶⁰ αποτελεί το πολυτιμότερο στοιχείο ύπαρξής της. Τα νερά του ποταμού αποτελούνται από τα ύδατα δυο ποταμών: του Γαλάζιου Νείλου που πηγάζει από την λίμνη Τάνα της Αιθιοπίας και του Λευκού Νείλου που πηγάζει στη λίμνη Βικτώρια. Οι δυο αυτοί ποταμοί, συναντιούνται στην πρωτεύουσα του Σουδάν, το Χαρτούμ, πριν περάσει μέσω της Νουβικής Ερήμου στην Αίγυπτο.

Το ζήτημα διαχείρισης των υδάτων του ποταμού αποτελεί πηγή διένεξης μεταξύ Αιγύπτου, Σουδάν και Αιθιοπίας για τουλάχιστον εκατό χρόνια. Οι συμφωνίες της Μεγάλης Βρετανίας με την Αιθιοπία το 1902 και την Αίγυπτο το 1929 (αποικιοκρατική περίοδος) αποτελούν τις πρώτες προσπάθειες διευθέτησης της κατανομής των υδάτων. Επιπρόσθετα, μετά την ανεξαρτητοποίηση του Σουδάν, Χαρτούμ και Κάιρο προχώρησαν το Νοέμβριο του 1959 στη σύναψη συμφωνίας διαμοιρασμού των νερών, με την Αιθιοπία να μην αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος για ακόμα μια φορά, όπως συνέβη και με τη Συμφωνία του 1929.⁶¹ Ωστόσο σήμερα, η κατανομή των υδάτων του Γαλάζιου Νείλου είναι αυτή που συγκεντρώνει πάνω της

⁵⁹ Σχετικά με το ζήτημα, βλέπε, Μάζης Ιωάννης, *Γεωπολιτική των υδάτων στη Μέση Ανατολή. Αραβικές χώρες, Ισραήλ, Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2001.

⁶⁰ Οι χώρες που ουσιαστικά απαρτίζουν τη λεκάνη του Νείλου είναι: η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η Τανζανία, το Μπουρούντι, η Ρουάντα, η Ουγκάντα, η Κένυα, το Νότιο Σουδάν, η Αιθιοπία, το Σουδάν και η Αίγυπτος.

⁶¹ Η Συμφωνία Αιγύπτου-Σουδάν το 1959, προέβλεπε την κατανομή των υδάτων του Νείλου σε ποσοστό 75% για την Αίγυπτο και 25% για το Σουδάν. Kendie Daniel, "Egypt and the Hydro-Politics of the Blue Nile River", *Northeast African Studies*, Vol. 6, No. 1/2, 1999, σσ. 141-169.

τα βλέμματα όλων, καθώς όπως φαίνεται εξελίσσεται σ' ένα παίγνιο «μηδενικού αθροίσματος» τόσο για την Αίγυπτο όσο και για την Αιθιοπία, αποτελώντας τον θεμέλιο λίθο της πρώτης και ζωτικής σημασίας παράγοντα για την ανάπτυξη της δεύτερης.

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, το Αιθιοπικό «Φράγμα της Αναγέννησης» αποτελεί τη μεγαλύτερη πηγή κινδύνου μεταξύ Αντίς Αμπέμπα και Καΐρου. Το έργο του φράγματος, γνωστό ως GERD (Grand Ethiopian Renaissance Dam), ολοκληρώθηκε το 2020 και αποτελεί τον μεγαλύτερο σταθμό υδροηλεκτρικής ενέργειας στην Αφρική, αναμένοντας να παράγει 6.000 μεγαβάτ ηλεκτρικής ενέργειας. Η φθηνή ηλεκτρική ενέργεια θα τροφοδοτήσει την κοινωνία, τον αναπτυσσόμενο βιομηχανικό τομέα και θα επιτρέψει στην κυβέρνηση να κερδίσει μέσα από την εξαγωγή του πλεονάσματος ενέργειας σε γειτονικές χώρες. Για το Κάιρο, η κατακράτηση των υδάτων του Νείλου, που το 86% των υδάτων του προέρχονται από τον Γαλάζιο Νείλο, αποτελεί «θέμα ζωής και θανάτου» και «κανείς δεν μπορεί να αγγίξει το μερίδιο του νερού της Αιγύπτου» όπως δήλωσε ο Πρόεδρος Σίσι, απειλώντας έμμεσα ότι όλα είναι ανοιχτά.⁶² Στη διαμάχη με την Αιθιοπία, η Αίγυπτος εντείνει τις συμφωνίες συνεργασίας με χώρες της λεκάνης του Νείλου (Τανζανία, Κένυα, Νότιο Σουδάν, Σουδάν, και Δημοκρατία του Κονγκό), σε μια προσπάθεια κινητοποίησης των παλιών αφρικανικών δικτύων. Παράλληλα, επιδιώκει την ενίσχυση των διπλωματικών ερεισμάτων στο Κέρασ της Αφρικής και την απέναντι όχθη της Ερυθράς θάλασσας, όπου τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μεγάλη κινητικότητα, νέες συμμαχίες και συμπράξεις.⁶³

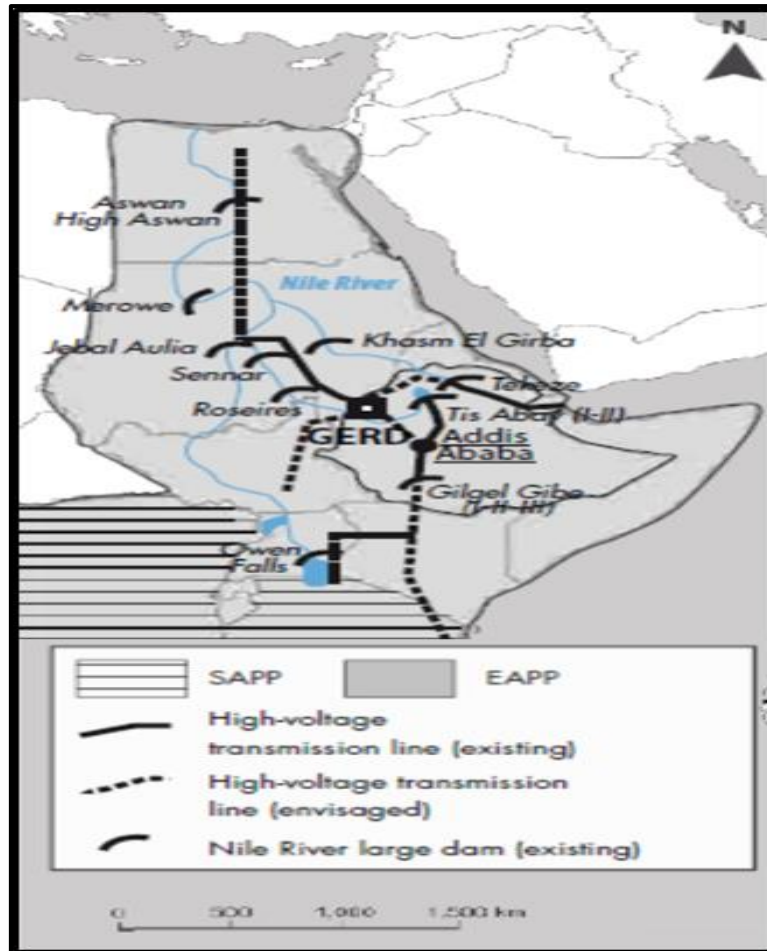
⁶² Reuters, “Egypt's Sisi Warns of Potential for Conflict Over Ethiopian Dam”, 07 April 2021. Διαθέσιμο: <https://www.reuters.com/article/idUSKBN2BU36Z/> (Πρόσβαση: 26/12/2023).

⁶³ Kepel Gilles, *Συμμαχίες και Ρήξεις. Από τη Μέση Ανατολή έως τις ευρωπαϊκές συνοικίες*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2021, σσ. 173-179.

Εικόνα 10: Ο ποταμός Νείλος και το Μεγάλο Φράγμα της Αιθιοπικής Αναγέννησης.
Πηγή: *Stratfor.com*

Σαφώς και το νέο αυτό φράγμα δεν είναι το μοναδικό επί των υδάτων του Νείλου, καθώς υπάρχουν ήδη αρκετά: στην Αίγυπτο το φράγμα του Aswan (1971), στο Σουδάν τα φράγματα Sennar (1925), Jebel Aulia (1937), Khasm el Girba (1964), Roseires (1966), Merowe (2009) και τέλος στην Αιθιοπία τα Tis Abay I-II (1953-2001) καθώς και το Tekeze (2009). Ωστόσο, το GERD, αποτελεί μια σοβαρή πηγή διένεξης μεταξύ Αιγύπτου-Αιθιοπίας όσον αφορά τον χρόνο πλήρωσης των δεξαμενών και την κατακράτηση των υδάτων, η οποία (θα) μειώνει σημαντικά τα αιγυπτιακά ποσοστά νερού.

Εικόνα 11: Φράγματα επί των υδάτων του Νείλου. Πηγή: *Maupin Agathe*.⁶⁴

Τον Μάρτιο του 2015, Αίγυπτος-Αιθιοπία και Σουδάν συνυπέγραψαν τη Διακήρυξη Αρχών (Declaration of Principles-DoP) στο Χαρτούμ, προκειμένου από κοινού να μελετήσουν την επίδραση του φράγματος τόσο για τις ίδιες, όσο και για την ευρύτερη περιοχή. Έκτοτε έχουν διεξαχθεί αρκετές διαπραγματευτικές και διπλωματικές συναντήσεις, χωρίς ωστόσο να μπορέσουν οι τρεις χώρες να καταλήξουν σε συμφωνία, κάτι που προβληματίζει και τα λοιπά κράτη της περιοχής, που απαρτίζουν την Πρωτοβουλία για τη λεκάνη του Νείλου (NBI - Nile Basin Initiative).⁶⁵

⁶⁴ Maupin Agathe, *Energy Dialogues in Africa: Is the Grand Ethiopian Renaissance Dam Transforming Ethiopia's Regional Role?*, South African Institute of International Affairs, Occasional Paper 228, February 2016.

⁶⁵ Πρόκειται για ένα διακυβερνητικό πλαίσιο συνεργασίας που ιδρύθηκε το 1999 και απαρτίζεται από τις δέκα χώρες της λεκάνης απορροής των υδάτων του Νείλου. Είναι ένα φόρουμ διαβούλευσης και συντονισμού μεταξύ των κρατών για τη βιώσιμη διαχείριση και ανάπτυξη των υδάτων της λεκάνης του Νείλου. Σχετικά με την πρωτοβουλία αυτή, βλέπε την επίσημη ιστοσελίδα: <https://www.nilebasin.org/>.

Γίνεται συνεπώς κατανοητό πως η διαχείριση των υδάτων στην περιοχή, η οποία βρίσκεται κάτω από μια πληθώρα (νέων) προκλήσεων όπως: οι αυξανόμενοι πληθυσμοί, οι αλλαγές στη χρήση της γης, οι πολιτικές και περιφερειακές αναταραχές καθώς και οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, συνεχίζει να τροφοδοτεί την ήδη τεταμένη κατάσταση και θέτει τα θεμέλια μιας νέας ζοφερής πραγματικότητας κυρίως για την Αίγυπτο αλλά και το Σουδάν. Για το Σουδάν, το οποίο βρίσκεται γεωγραφικά (και διαπραγματευτικά) ανάμεσα στην Αίγυπτο και την Αιθιοπία, η συνεχόμενη προσπάθεια να διατηρηθεί η ισορροπία μεταξύ των δυο πολυπληθών και δυνατών στρατιωτικά, χωρών της Αφρικής, καθιστά τη χώρα διαμεσολαβητή ενώ παράλληλα προσπαθεί να διατηρήσει τα δικαιώματά της, επί των υδάτων του Νείλου. Ωστόσο, οι πρόσφατες εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας, που έχουν εξελιχθεί σε εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δυνάμεων του Στρατού (Αμπντέλ Φατάχ αλ Μπουρχάν) και των παραστρατιωτικών Δυνάμεων (Μοχάμεντ Χαμντάν Νταγκαλό), οδηγούν την περιοχή σε γενικευμένο συναγερμό, με τον κίνδυνο η εσωτερική διαμάχη του Χαρτούμ να μετατραπεί σε περιφερειακή (δι' αντιπροσώπων) σύγκρουση να ελλοχεύει.⁶⁶

Καταληκτικά, φαίνεται ότι η περιοχή της Ανατολικής Αφρικής συγκεντρώνει τα βλέμματα και την προσοχή περιφερειακών αλλά και διεθνών δρώντων, όχι μόνο γιατί δημιουργούνται νέοι συσχετισμοί ισχύος αλλά και γιατί απειλούνται ζωτικής σημασίας συμφέροντα για πολλά κράτη. Υπό το πρίσμα των συνεχόμενων αποτυχημένων διαπραγματεύσεων των τριών κρατών για την διευθέτηση των υδάτων του Νείλου, των πολλαπλών εσωτερικών προβλημάτων των χωρών της περιοχής, των μονομερών ενεργειών καθώς επίσης και των επιθετικών δηλώσεων περί πολεμικών συγκρούσεων, δημιουργείται ένα επικίνδυνο μείγμα, που απειλεί με ανάφλεξη την Αφρική και την ευρύτερη Μέση Ανατολή.

⁶⁶ Σκαφίδας Γεώργιος, «Η έκρηξη βίας στο Σουδάν απειλεί με ανάφλεξη Αφρική και Μέση Ανατολή», *Καθημερινή*, 19 Απριλίου 2023. Διαθέσιμο: <https://www.kathimerini.gr/world/562379065/i-ekrivi-vias-to-soydan-apeilei-me-anaflexi-afrika-kai-mesi-anatoli/> (Πρόσβαση: 04/05/2023).

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη, εξετάσαμε την εξωτερική πολιτική της Αιγύπτου κατά την τελευταία δεκαετία, σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν οι πολύπλευρες διαστάσεις αυτής, οι λόγοι που την οδήγησαν σε συγκεκριμένες επιλογές, καταδεικνύοντας τους νέους συσχετισμούς και συμπράξεις που έχουν αναπτυχθεί στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και την Ανατολική Μεσόγειο. Εισαγωγικά, τέθηκε ένα συνοπτικό εσωτερικό υπόβαθρο της χώρας, με τη μεγάλη αλλαγή που συντελέστηκε στην πολιτική σκηνή αυτής, με τους Ισλαμιστές να αναλαμβάνουν τη διακυβέρνησή της, κατά την περίοδο 2012-2013. Σκοπός ήταν να δοθεί η εικόνα που διαμορφώθηκε στην Αίγυπτο, για την καλύτερη κατανόηση της σημασίας που είχαν τόσο τα πολιτικά, όσο και τα οικονομικά γεγονότα των πρώτων χρόνων μετά τις αραβικές εξεγέρσεις.

Εν συνεχεία, αναλύθηκαν ενδελεχώς αρχικά η θέση της Αιγύπτου στα τεκταινόμενα που έλαβαν χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 2013. Ζητήματα όπως, ο ISIS, οι εμφύλιες διαμάχες στη Συρία και τη Λιβύη, που μετατράπηκαν σε πολέμους δι' αντιπροσώπων και επηρέασαν/επηρεάζουν όλο τον αραβικό κόσμο, καθώς και οι σχέσεις του Καΐρου με τα υπόλοιπα αραβικά κράτη, αποτέλεσαν αντικείμενο της έρευνάς μας. Κατόπιν, εξετάσαμε τις σχέσεις της χώρας την τελευταία δεκαετία, με τους μη αραβικούς δρώντες της περιοχής και καταλήξαμε στον ενεργειακό τομέα της Αιγύπτου και στη νέα, πολύ σημαντική για την ύπαρξή της απειλή, σχετικά με τα νερά του Νείλου.

Η παρατεινόμενη αστάθεια και οι συνεχιζόμενες συγκρούσεις που διακατέχουν την ευρύτερη Μέση Ανατολή -τμήμα της οποίας αποτελεί και η Ανατολική Μεσόγειος- και τη Βόρεια Αφρική, τείνουν να μετατρέπονται σε πάγια χαρακτηριστικά των υποσυστημάτων, που επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα, όλο τον αραβικό κόσμο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Αίγυπτος βρίσκεται σε μια κρίσιμη πολιτική κατάσταση, καθώς από τη μια πλευρά κανένα από τα οξύτατα εσωτερικά προβλήματα της χώρας δεν έχει αντιμετωπιστεί επαρκώς και από την άλλη, προσπαθεί να ανακτήσει το χαμένο της κύρος στον αραβικό κόσμο. Δεδομένων των

γεωστρατηγικών, γεωπολιτικών και γεωοικονομικών χαρακτηριστικών της, η Αίγυπτος θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν σημαντικό σταθεροποιητικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή, αναλαμβάνοντας διπλωματικές πρωτοβουλίες -όπως στην περίπτωση της Συρίας και της νέας ανάφλεξης στη Γάζα- και να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της.

Οι νέες συμμαχίες και συνεργασίες που σχηματίζονται καθώς και οι πολλαπλές κρίσεις και συγκρούσεις συμφερόντων στην Ανατολική Μεσόγειο, με επίκεντρο την εκμετάλλευση, επεξεργασία και μεταφορά των υδρογονανθράκων, αποτελούν ευκαιρίες και προβλήματα όχι μόνο στους περιφερειακούς δρώντες, αλλά και στους διεθνείς. Επειδή ακριβώς, όμως, το ζήτημα της ενέργειας μετά τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας όλων των κρατών, εμπεριέχει τόσο τη στρατηγική πτυχή όσο και αυτήν της ασφάλειας, γινόμαστε σήμερα μάρτυρες τεκτονικών πολιτικών αλλαγών που συντελούνται στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου αλλά και της Μέσης Ανατολής.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Αίγυπτος μέσα στο παραπάνω πλαίσιο αναγκών, ευκαιριών και συγκρούσεων, διαδραματίζει έναν εξέχοντα ρόλο, προσπαθώντας να ηγηθεί της προσπάθειας που γίνεται, προκειμένου η Ανατολική Μεσόγειος να αποτελέσει μια σταθερά για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσο λοιπόν οι διπλωματικές, στρατιωτικές και οικονομικές εταιρικές σχέσεις της χώρας με τους περιφερειακούς δρώντες παγιώνονται, τόσο η σύγκρουση συμφερόντων με τους θεωρητικά αντιπάλους της (Τουρκία και Λιβύη), θα αποκτά νέα διάσταση, απομακρύνοντας το ενδεχόμενο μιας σταθερής και ισχυρής περιφέρειας. Σήμερα ωστόσο, ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος έχει οδηγήσει σε μια εντεινόμενη προσπάθεια επαναπροσέγγισης των σχέσεων μεταξύ των κρατών της περιοχής, με γνώμονα το κοινό όφελος και την ευημερία. Δεδομένης λοιπόν της χαώδους καταστάσεως που επικρατεί στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής,⁶⁷ αλλά και της πάλης ανάμεσα στους περιφερειακούς και διεθνείς δρώντες για την αύξηση της ισχύος τους, η Αίγυπτος μπορεί να αναβαθμίσει τον ρόλο της και να ηγηθεί της προσπάθειας για άμβλυση των διαφορών που ενυπάρχουν, μετατρέποντας αυτές σε μακροπρόθεσμες στρατηγικές δεσμεύσεις. Ωστόσο, οι περιφερειακές προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει ο Πρόεδρος κατά την Τρίτη θητεία του, είναι αρκετές και περίπλοκες.

⁶⁷ Kepel Gilles, *Έξοδος από το χάος, κρίση στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2020.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αθανασόπουλος Παναγιώτης, «Η μεσανατολική πολιτική του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και οι αραβικές εξεγέρσεις: οι περιπτώσεις της Αιγύπτου και της Λιβύης, *Η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο Κόσμος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014.
- Καραγιάννης Μάνος, *Το νέο πολιτικό Ισλάμ: Ανθρώπινα Δικαιώματα, Δημοκρατία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2022.
- Καρμπούζ Σοχμπέτ, «Η Αίγυπτος μπορεί να αναστρέψει την ζοφερή ενεργειακή της εικόνα», στο Στεργίου Ανδρέας (επιμ.), *Σύγκρουση και Ενημερία: Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019.
- Κεφαλά Βιβή, *Βόρεια Αφρική: εσωτερική πολιτική / περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2015.
- Κεφαλά Βιβή, *Διεθνής Πολιτική στη Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2021.
- Μάξης Ιωάννης και Γεώργιος-Αλέξανδρος Σγουρός, *Γεωπολιτική Ανάλυση στο ενεργειακό σύμπλοκο της Ανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών, 2020.
- Μάξης Ιωάννης, *Γεωπολιτική των υδάτων στη Μέση Ανατολή. Αραβικές χώρες, Ισραήλ, Τουρκία*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2001.
- Περράκης Στέλιος και Τσάλτας Γρηγόρης και Κεφαλά Βιβή, *Διεθνής Πολιτική και Διεθνείς Οργανισμοί σε έναν κόσμο που αλλάζει*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2023.
- Σκαφίδας Γεώργιος, «Η έκρηξη βίας στο Σουδάν απειλεί με ανάφλεξη Αφρική και Μέση Ανατολή», *Καθημερινή*, 19 Απριλίου 2023.
- Τζιάρρας Ζήνωνας και Μούδουρος Νίκος, *Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη νέα διεθνή ράξη: ο ισλαμικός ευρασιανισμός, το νέο οικονομικό μοντέλο και η στρατηγική της ανατροπής*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων / Εκδόσεις Παπαζήση, 2023.

- Τόμσον Τζέϊσον, *Ιστορία της Αιγύπτου: από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα: Εκδόσεις Φορμιγξ, 2021.
- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «Η Ελλάδα στην Ανατολική Μεσόγειο» στο Αθανασοπούλου Εκάβη και Τσαρδανίδης Χαράλαμπος και Φακιολάς Ευστάθιος (επιμ.), *Εξωτερική πολιτική της Ελλάδας: επιλογές & προσδοκίες στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2020.

Ξενόγλωσση

- Abdulaziz Kilani, *The Egypt-Iraq-Jordan Alliance: Independent Actor or Extension of GCC Regional Influence?*, The Arab Gulf States Institute in Washington, 2022.
- Adly Amr, *How Egypt and Turkey Trade Amid Tensions*, Carnegie Middle East Center, 2021.
- Aftandilian Gregory, *Egyptian-Saudi Relations: Strategic Ties with Some Political Strains*”, Arab Center Washington D.C., 2021.
- Al-Anani Khalil, *Insurgency in Sinai: Challenges and Prospects*, Arab Center Washington D.C., 2022.
- Al-Awadi Hesham, “Islamists in Power: The Case of the Muslim Brotherhood in Egypt”, *Contemporary Arab Affairs*, Vol. 6, No. 4, 2013.
- Altunişik Meliha, “From Hopes of Cooperation to the Reality of Conflict” στο Gönül Tol and Davis Dumke, (eds), *Aspiring Powers, Regional Rivals*, Washington: Middle East Institute (MEI), 2019.
- Ardovini Lucia and Mabon Simon, “Egypt’s Unbreakable Curse: Tracking the State of Exception from Mubarak to Al Sisi”, *Mediterranean Politics*, Vol. 25, No. 4, 2020.
- Colombo Matteo, *Egypt-Qatar Relations: Melting of the Ice?*, Italian Institute for International Political Studies, 2022.
- Cook A. Steven, “Egypt’s Nightmare: Sisi’s Dangerous War on Terror”, *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 6, 2016.
- Dworkin Anthony and El-Shimy Yasser, *Egypt on the Edge: How Europe Can Avoid Another Crisis in Egypt*, European Council on Foreign Relations (ECFR), 2017.

- Edwards-Milton Beverley, *The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face*, London: Routledge, 2016.
- Elshennawy Abeer and Siddig Khalid, “Terrorism and Inbound Tourism in Egypt: Economy-wide and Distributional Impacts”, *Review of Development Economics*, 2013, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/rode.12985>
- Ghafar Abdel Adel, “The Return of Egypt? Assessing Egyptian Foreign Policy under Sisi”, *Middle East Council on Global Affairs*, 2022, <https://mecouncil.org/publication/the-return-of-egypt-assessing-egyptian-foreign-policy-under-sissi/>
- Gomaa Ahmed, “How Egypt Benefits from Gas Agreement with Israel”, *Al-Monitor*, 2021, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/egypt-israel-gas-agreement-leviathan-eastmed.html>
- Hanna Wahid Michael, “Egypt’s Troubled Islands, The Politics of the Land Transfer to Saudi Arabia”, *Foreign Affairs*, 2016, <https://www.foreignaffairs.com/egypt/egypts-troubled-islands>
- Hassan Mohammed, *Why ISIS Cannot Bring the Caliphate Back to Life*, Carnegie Endowment for International Peace (CEIP), 2023, <https://carnegieendowment.org/sada/90221>
- Hassan, Mahmoud “The Suez Canal is Being Attacked by the Houthis by Default”, *Middle East Monitor*, 27 December 2023, <https://www.middleeastmonitor.com/20231227-the-suez-canal-is-being-attacked-by-the-houthis-by-default/>
- Heywood Andrew, *Political Ideologies: An Introduction*, 6th Edition, London: Palgrave, 2017.
- Hrair R. Dekmejian, *Επαναστατημένο Ισλάμ, Ο φονταμενταλισμός στον αραβικό κόσμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2017.
- Kendie Daniel, “Egypt and the Hydro-Politics of the Blue Nile River”, *Northeast African Studies*, Vol. 6, No. 1/2, 1999.
- Kepel Gilles, *Έξοδος από το χάος, κρίση στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2020.
- Kepel Gilles, *Συμμαχίες και ρήξεις. Από τη Μέση Ανατολή έως τις ευρωπαϊκές συνοικίες*, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2021.
- Lyndall Herman, “Sisi, the Sinai and Salafis: Instability in a Power Vacuum”, *Middle East Policy*, Vol. 23, Issue 2, 2016.

- Maupin Agathe, *Energy Dialogues in Africa: Is the Grand Ethiopian Renaissance Dam Transforming Ethiopia's Regional Role?*, South African Institute of International Affairs, Occasional Paper 228,2016.
- McManus Allison, "The Egyptian Military's Terrorism Containment Campaign in North Sinai", Carnegie Endowment for International Peace (CEIP),2020, <https://carnegieendowment.org/sada/82218>
- Mumford Andrew, *Proxy Warfare War and Conflict in the Modern War*, Cambridge: Polity Press, 2013.
- Saied Mohamed, "Egypt steps up efforts to 'restore Syria's position in the Arab world", *Al Monitor*,2021, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/egypt-steps-efforts-restore-syrias-position-arab-world>
- Shama Nael, "Between Alliance and Entente: the Egyptian-Greek-Cypriot Partnership", στο Tziarras Zenonas (ed.), *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, PRIO Cyprus Centre, PCC Reports 3/2019.
- Trager Eric, *Arab Fall: How the Muslim Brotherhood Won and Lost Egypt in 891 Days*, Washington DC: Georgetown University Press, 2017.
- Wilmot Jennifer, "A Commitment to Politics: The Trajectory of the Muslim Brotherhood during Egypt's 2011-2013 Political Opening", *Contemporary Arab Affairs*, Vol. 8, No. 3, 2015.